

ELMİ İŞ

beynəlxalq elmi jurnal

SCIENTIFIC WORK
International scientific journal

www.aem.az

ISSN: 2663-4619
e-ISSN: 2708-986X

ELMİ ARAŞDIRMALAR TEZİSLƏR TOPLUSU

**COLLECTION OF THESES
SCIENTIFIC RESEARCH**

ELMİ İŞ
Beynəlxalq elmi jurnal
1.518 Yüksək İmpakt Faktorlu

ELMİ ARAŞDIRMALAR

Tezislər toplusu

Cild: 1 Sayı: 2

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2021/01/02>

SCIENTIFIC WORK
International scientific journal
With High Impact Factor 1.518

Collection of theses

SCIENTIFIC RESEARCH

Volume: 1 Issue: 2

Bakı – Bakı
2021

Jurnal Azərbaycan
Respublikası Ədliyyə Nazirliyi
Mətbu nəşrlərin
reyestrinə 25.04.2007-ci ildə
daxil edilmişdir.
Reyestr №2212

The journal is included in the
Register of Press editions of
the Ministry of Justice
of the Republic of Azerbaijan
on 25.04.2007.
Registration number: 2212

Beynəlxalq indekslər / International indices

ISSN: 2663-4619
e-ISSN: 2708-986X
DOI: 10. 36719

- © Topluda çap olunan materiallardan istifadə edərkən istinad mütləqdir.
© It is necessary to use reference while using the collection.
© www.aem.az

Təsisçi və baş redaktor:
Mübariz HÜSEYİNOV / tədqiqatçı
tedqiqat1868@gmail.com

Redaktor:
Dürdanə HÜMBƏTOVA / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
durdanahumbatova@gmail.com

Redaktor köməkçisi:
Aygün ABBASOVA
aygun.a.abbasova@gmail.com

REDAKSİYA HEYƏTİ

Möhsün NAĞİSOYLU, akademik, AMEA Dilçilik İnstitutu
Nadir İLHAN, prof. dr., Fırat Universiteti / Türkiyə
Georgi DUKA, akademik, Moldova Elmlər Akademiyası / Moldova
Vaqif ABBASOV, akademik, AMEA Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu
Eldar VƏLİYEV, akademik, Milli Texniki Universitet / Ukrayna
İbrahim CƏFƏROV, AMEA-nın müxbir üzvü, Azərbaycan Dövlət Aqrar
Universiteti
Ceyran MAHMUDOVA, sənətsüənəslıq elmləri doktoru, professor, Azərbaycan
Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
Qəzənfər KAZIMOV, filologiya elmləri doktoru, professor, AMEA Dilçilik İnstitutu
Coanna MARŞALEK-KAVA, siyasi elmlər doktoru, professor, Nikolay Kopernik
Universiteti / Polşa
Əmir ƏLİYEV, hüquq elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Masumə DAEİ, tarix elmləri doktoru, professor, Təbriz Payame Noor
Universiteti / İran İslam Respublikası
Eldar QASIMOV, tibb elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Tibb Universiteti
Mehmet ÜNLÜ, prof. dr., Marmara Universiteti / Türkiyə
Vidas KAVALIAUSKAS, humanitar elmlər doktoru, professor, Vilnus Biznes
Universiteti / Litva
Anar İSGƏNDƏROV, tarix elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Elçin İSGƏNDƏRZADƏ, texniki elmlər doktoru, professor, Azərbaycan Texniki
Universiteti
İbadulla AĞAYEV, tibb elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Tibb Universiteti
Rəşid CABBAROV, psixologiya elmləri doktoru, dosent, Bakı Dövlət Universiteti
Yaşar MEHRƏLİYEV, riyaziyyat elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət
Universiteti
Elov BOTİR, texnika elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Ə.Nəvai adına Özbək Dili
və Ədəbiyyatı Daşkənd Dövlət Univeristetii / Özbəkistan

Founder and chief editor:
Mubariz HUSEYINOV / researcher
tedqiqat1868@gmail.com

Editor:
Durdana HUMBATOVA / Phd in philology, docent
durdanahumbatova@gmail.com

Assistant editor:
Aygun ABBASOVA
aygun.a.abbasova@gmail.com

EDITORIAL STAFF

Mohsun NAGISOYLU, academician, Institute of Linguistics of ANAS
Nadir ILHAN, prof. dr., Firat University / Turkey
Georgi DUKA, academician, Moldovan Academy of Sciences / Moldova
Vagif ABBASOV, academician, Institute of Petrochemical Processes of ANAS
Eldar VALIYEV, academician, National Technical University / Ukraine
Ibrahim JAFAROV, corresponding member of ANAS, Azerbaijan State Agrarian University
Jeyran MAHMUDOVA, doctor of arts, professor, Azerbaijan State University of Culture and Arts
Gazanfar KAZIMOV, doctor of philological sciences, professor, Institute of Linguistics of ANAS
Joanna MARSHALEK-KAWA, doctor of Political Sciences, Professor, Nicolaus Copernicus University / Poland
Amir ALIYEV, doctor of Law, professor, Baku State University
Masuma DAEI, doctor of historical sciences, professor, Payame Noor University, Tabriz / Islamic Republic of Iran
Eldar GASIMOV, doctor of medical sciences, professor, Azerbaijan Medical University
Mehmet UNLU, prof. dr., Marmara University / Turkey
Vidas KAVALIAUSKAS, doctor of humanities, professor, Vilnius Business University / Lithuania
Anar ISGANDAROV, doctor of historical sciences, professor, Baku State University
Elchin ISKANDARZADE, doctor of technical sciences, professor, Azerbaijan Technical University
Ibadulla AGAYEV, doctor of medical sciences, professor, Azerbaijan Medical University
Rashid JABBAROV, doctor of psychological sciences, docent, Baku State University
Yashar MEHRALIYEV, doctor of mathematical sciences, professor, Baku State University
Elov BOTIR, doctor of philosophy in technical sciences, docent, Tashkent State University the Uzbek Language and Literature named after A.Navai / Uzbekistan

Azər Əvəzağa oğlu Məlikov

Akad. C.M.Abdullayev adına Elmi-Tədqiqat

Kardiologiya institutu

tibb üzrə fəlsəfə doktoru

3118820@gmail.com

Rufanə Ruffulla qızı Abdullayeva

tibb üzrə fəlsəfə doktoru, elmi işçi

**TREDMİL-TEST SINAQLARI ZAMANI İŞEMİK
EPİZODLARLA BEYİN-NATRIUMURETİK PEPTİDİN
SƏVİYYƏSİ ARASINDAKI ƏLAQƏNİN
ÖYRƏNİLMƏSİ**

Açar sözlər: NT pro-BNP, BNP, natriumuretik peptid

Tədqiqatın məqsədi: Xronik koronar sindromlu xəstələrdə tredmil-test sınağı zamanı baş verən işemik epizodların dərinliyi ilə qanda beyin-natriumuretik peptidin səviyyəsi arasındakı əlaqənin öyrənilməsi olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqata II-III funksional sinif sabit gərginlik stenokardiyası olan 62 xəstə cəlb edilmişdir (orta yaş $52,1 \pm 1,7$ təşkil etmişdir). Bütün xəstələrə Bruse üsulu ilə tredmil-test sınağı aparılmışdır və bütün hallarda sınağın pik mərhələsində EKQ-də müxtəlif dərəcəli ST segmentinin depressiyası müşahidə edilmişdir. Bütün xəstələrdə sakitlik halında və tredmil-test sınağından sonra qanda BNP-in səviyyəsi yoxlanılmışdır. ST segmentinin dərinlik dərəcəsi asılı olaraq pasientlər 2 qrupa bölünmüşdür: 1-ci qrupa tredmil-test zamanı ST segmentinin 2 mm qədər depressiyası olanlar ($n=36$) və 2-ci qrup ST segmentinin depressiyasının 2 mm-dən çox olan xəstələr ($n=26$) daxil edilmişdir. BNP-in qan zərdabında miqdarı (Nt-pro BNP) immunohemiluminisens üsulu ilə təyin edilmişdir.

Alınmış nəticələr. 1-ci qrup xəstələrdə müəyyən edilmişdir ki, tredmil-test sınağından əvvəl təyin edilmiş Nt-pro BNP-in qan

zərdabındakı konsentrasiyası orta hesabla $104,5 \pm 18$ nq/ml təşkil etmişdir. Tredmil-test sınağından sonra isə bu peptidin səviyyəsi (Nt-pro BNP) $180,5 \pm 30$ nq/ml-ə yüksəlmişdir. Artım sakitliklə müqayisədə 42% təşkil etmişdir ($p < 0,05$). 2-ci qrup xəstələrdə isə (ST depressiyası > 2 mm) Nt-pro BNP-in səviyyəsi tredmil-test sınağından əvvəl $120,6 \pm 19$ nq/ml olmuş və fiziki yükləmə sınağından sonra bu göstərici $285,4 \pm 28$ nq/ml-ə qədər yüksəlmişdir. Artım 57% təşkil etmişdir ($p < 0,05$). Alınmış nəticə onu deməyə əsas verir ki, fiziki yükləmə sınağı zamanı Nt-pro BNP-in qanda səviyyəsinin artması tranzitor işemiya epizodlarının ağırlıq dərəcəsi ilə sıx əlaqəlidir. Korrelyasion təhlil göstərmişdir ki, tredmil-test sınağı zamanı ST segmentinin depressiyasının artması, qanda Nt-pro BNP-in səviyyəsinin yüksəlməsi ilə paralel gedir və bu əlaqə müsbət korrelyasiya təşkil edir ($r = 0,58$; $p < 0,01$).

Yekun. Fiziki yükləmə sınağı zamanı qanda beyin-natriumuretik peptidin səviyyəsinin artması yalnız miokardın fiziki stressi ilə deyil, həm də işemik prosesin dərinliyi ilə də əlaqədar ola bilər.

Elgün Kamil oğlu Həsənov
AMEA Y.H.Məmmədəliyev adına
Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu
dosent

elgun.hasanzade02@gmail.com

Rəşad Rəhim oğlu Ağakışiyev
AMEA Y.H.Məmmədəliyev adına
Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu
doktorant

SİNTEZ OLUNMUŞ İMİDAZOLİNİN MÜXTƏLİF YAĞ TURŞULARININ KOMPOZİSİYASI ƏSASINDA HAZIRLANMIŞ KONSERVASIYA MAYELƏRİNİN TƏDQIQI

***Açar sözlər:** konservasiya mayeləri, inhibitor, imidazolin, turbin yağ distillatı, korroziya, diaminoheksan*

***Key words:** conservation liquids, inhibitor, imidazoline, turbine oil, corrosion, diamonoheksane*

Müasir dövrdə texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi qlobal və yerli mühitdə metal tərkibli avadanlıqların korroziyadan mühafizəsi aktual problemlərdən biridir. Bu problem daha çox neft sektorunun əsası olan neft-qaz hasilatı və emalı zamanı polad avadanlıq və boru kəmərlərinin atmosfer korroziyasının təsirinə məruz qalması ilə bağlıdır. Belə mühitin təsiri yeraltı avanadlıq və neft quyularında intensiv korroziya proseslərinin getməsinə səbəb olur (1).

Müasir dövrümüzdə istər Azərbaycanda, istərsə də dünyada korroziya problemi və onun həlli yolları kimya sənayesinin ən aktual məsələsi olaraq qalmaqdadır. Beləki, bu problem həm kənd təsərrüfatında, hərbi sənayedə, xüsusilə neft kimya sektorunda açıq şəkildə özünü göstərir.

Müxtəlif metal avadanlıqlarının korroziyadan mühafizəsi və onların istismar müddətinin uzadılması neft-qaz və kimya sənayesi

üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən ən mühüm problemlərdən biridir (2,3). Korroziya prosesinin qarşısını tam almaq mümkün olmasa da, onun sürətini nəzərə çarpacaq dərəcədə azaltmaq mümkündür.

Konservasiya tərkibli kompozisiyalar çox asan istifadə texnologiyasına malikdirlər. Hazırda konservasiya tərkibləri üçün çox geniş yağ assortimentindən istifadə olunur. Transformator, motor, hidravlik, energetik və digər növ yağları buna misal göstərmək olar (4, 5, 6).

Ədəbiyyat araşdırmaları zamanı görürük ki, inhibitor istehsalında xammal kimi kimya sənayesinin tullantılarından da geniş şəkildə istifadə olunur. Bu daha az məsrəflə yüksək keyfiyyətli maddə sintez etməklə yanaşı, ikinci emal sənayesinin də inkişafına müsbət təsir göstərir.

Təqdim olunan işdə günəbaxan yağ turşusu ilə 1,6-diaminoheksan əsasında 1:1 mol nisbətində sintez olunmuş imidazolinin müxtəlif yağ turşuları ilə kompozisiyasının T-30 yağ distillatına əlavə olunması ilə konservasiya mayeləri hazırlanmışdır. Sintez olunmuş imidazolinin müxtəlif yağ turşusu ilə kompozisiyalarını T-30 yağ distillatında həll edərək (5, 7, 10 və 20% olmaqla) konservasiya mayesi kimi "polad-3" markalı metal lövhələr üzərində sınaqdan keçirilmişdir.

Sintez olunmuş imidazolinin müxtəlif yağ turşuları ilə kompozisiyası müxtəlif faiz nisbətlərində (5, 7, 10 və 20%) T-30 yağ distillatına əlavə olunmaqla konservasiya mayeləri hazırlanmışdır.

Hazırlanmış konservasiya mayələrinin sınaqları müxtəlif mühitlərdə «Г-4» termorütubət kamerasında, dəniz suyunda və 0,001%-li H₂SO₄ mühitində aparılmışdır.

Belə ki, bu inhibitorların 10 və 20%-miqdarında T-30 yağ distillatına əlavə olunması ilə hazırlanmış konservasiya mayələrinin metal lövhələri korroziyadan mühafizə effekti həmin nümunələr «Г-4» termorütubət kamerasında 188 və 241gün, dəniz suyunda 98 və 105 gün, 0,001%-li H₂SO₄ mühitində isə 95 və 101 gün olmuşdur.

Aparılan sınaqlardan görüldüyü kimi, sintez olunmuş imidazolinin müxtəlif yağ turşuları ilə kompozisiyası əsasında hazırlanmış konservasiya mayeləri hər uç mühitdə metal lövhələrin korroziyadan mühafizə effektini daha da yüksəldir.

Aparılan sınaqlara əsasən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, əsas xammal kimi istifadə etdiyimiz günəbaxan yağ turşusunun, 1,6-diaminoheksan ilə 1:1 mol nisbətində sintez olunmuş imidazolinin müxtəlif yağ turşuları ilə kompozisiyasının 10 və 20% miqdarında götürməklə konservasiya mayələrinin hazırlanması daha əlverişli hesab oluna bilər.

Nəticə

Günəbaxan yağ turşusunun, 1,6- diaminoheksan ilə 1:1 mol nisbətində sintez olunmuş imidazolinin müxtəlif yağ turşuları ilə (pambıq, soya, günəbaxan və qarğıdalı) kompozisiyası T-30 yağ distillatına qatılaraq, konservasiya mayeləri hazırlanmışdır. Müəyyən edilmişdir ki, günəbaxan yağ turşusunun 1,6-diaminoheksan ilə 1:1 mol nisbətində sintez olunmuş imidazolinin soya yağ turşusu ilə kompozisiyası 10% miqdarında götürüldüyü halda «Г-4» termorütubət kamerasında, dəniz suyunda və 0,001%-li H₂SO₄ məhlulunda «polad-3» markalı metal lövhələrin korroziyadan mühafizə effekti ardıcıl olaraq 167, 95 və 92 gün olmuşdur.

Günəbaxan yağ turşusunun, 1,6- diaminoheksan ilə 1:1 mol nisbətində sintez olunmuş imidazolinin pambıq yağ turşusu ilə kompozisiyası 10% miqdarında götürüldüyü halda isə həmin mühitlərdə daha yüksək 188, 98 və 95 gün nəticə göstərmişdir.

Ədəbiyyat

1. Alieva L.I., Mursalov N.I. Composite inhibiting compositions two-phase acidic media / Fourth Baku, International Congress, Baku, Azerb. Rep., Energy, Ecology, Economy, September 23-26, 1997, p. 497
2. Коррозионная стойкость оборудования химических производств. Нефтеперерабатывающая промышленность. Справ. Издат. / Под. ред. Арачакова Ю.И., Сухотина А.М., Л.: Химия 1990, 302 с.
3. Сивоконь И.С. Лабораторная оценка эффективности ингибиторов коррозии нефтепромысловых трубопроводов Западно-Сибирского региона: Автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. тех. наук. Тамб. гос. техн. ун-т, Тамбов, 2013, 19 с., ил. Библ. 13. Рус.
4. Таныгина Е.Д., Шель Н.Б., Орехова Н.В. и др. Влияние защитных пленок масляных композиций ТВК-1 на скорость атмосферной коррозии углеродистой стали / Материалы Всероссийской конференции «Фагран - 2002» Воронеж, 2002, с.139-140
5. Цуркан И.Г., Казарновский С.Н., Колотукин И.Н. Смазочные и защитные материалы. М.: Транспорт 1974, 152с.
6. Школьников В.М. Топливо, смазочные материалы, технические жидкости. М.Техинформ, 1999, 596 с.

Gulnara Anatollu Hasanova

Baku Slavic University

doctor of philosophy in psychology, docent

gulya_psy@mail.ru

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9344-1352>

USE OF “THE WAY TO THE SUN” PROJECTIVE METHOD IN WORK WITH CHILDREN

Key words: *aggression, family, fears, trauma, anxiety, sub
consciousness*

At the present stage, psychologists are armed with a sufficient arsenal of diagnostic techniques, tests, which allow to timely identify the presence of violations in the behavioral, emotional, cognitive spheres of the personality, to study its relationships in the group and the team, the child's readiness for school, the presence of fears, aggression, anxiety and a considerable number of problems that interfere with the development of the individual. We have developed a projective methodology. "The Way to the Sun," is possible to identify the presence of problems in children and adolescents, both in behavior and in the emotional-volitional spheres. Although scientists believe that projective methods belong to the group of psychodiagnostic techniques of a clinical orientation, we believe that it would be wrong to reduce them to the identification of pathological processes, personality anomalies. K.G. Jung was the first to show how unconscious personality experiences can be subjected to diagnostic research.

The use of various variants of the associative test as an essential tool for identifying various states of an individual could later be traced in the works of A.R.Luria (1). The problem of attraction and its asocial repression, the possibility of distinguishing pathology from the norm - J.Bruner (2), A Lazarus (3), L.Postman (4), C.Eriksen (5), and others.

This technique is a complex work on diagnostic and corrective work with children. It can be used both individually and in group work and combined with sand therapy, cognitive behavioral therapy, play, and art therapy. Its purpose is to diagnose the child's emotional sphere and identify anxiety, aggression, and fears. This technique can be used to solve the following tasks: work with emotions and feelings displaced into the subconscious; assessment of the level of development of the cognitive sphere of the respondents; identification of relationships in the family; expression of feelings associated with the presence of trauma, access to psychological information; assessment of non-verbal thinking and creativity; development of emotional intelligence. The undoubted advantage of the technique is its age limits, efficiency, both when using the material and in terms of a time indicator (in a short period, you can learn access to a large amount of material).

The set of methods includes a color picture "Sunrise," cards with the name of emotions and feelings (loneliness, resentment, anxiety, anger, pain, hatred, revenge, longing, grief, jealousy, happiness, love, sadness, joy, envy, fear, etc.); cards with a picture of a family (cubs); pictures for coloring with a picture of a bear cub (children must depict emotions on the face of a bear cub themselves); color pictures with a picture of little bears (crying, angry, sad, cheerful, indifferent); instruction. The testing procedure involves working with the subconscious, with the respondent's injuries.

Thus, showing a picture with the image of a mountain from behind which the sun rises, the respondent must imagine all the emotions he tries to show others. Moreover, below, under the water, are hidden those emotions and feelings. Which he tries not to show, hide, suppress to anyone. Children are invited to choose cards with the name of emotions and feelings, placing them in the upper part that is open to everyone, and in the lower part, these pictures of emotions and feelings hide to hide. Then the questions are asked (working with the selected emotions): tell about the emotions that you placed at the top; where do you show them, for whom they are intended, who sees them, their

reactions, etc. Next, we discuss the emotions that are located at the bottom of the picture, drowned in the water (this stage is the most informative, since the emotions and feelings displaced into the subconscious lead to the development of aggression, anxiety, fear, etc. children). We talk with the child about his choice of emotions, with whom or with what they are connected, when we experience them, in what situation (at home, at school, talking with friends). Can you show these feelings now? How would we do it (if the child tries to hide them, please express your anger, aggression, and throw it out)? When diagnosing relationships in the family, cards with emotions and feelings are placed in front of the children, and questions are asked: what emotions parents show to you, and now choose those emotions that we would like to feel from our relatives. The next task: cards with a picture of a family (cubs) are placed in front of the child and asked to place them on the table. Then tell about them, composing a story on the topic "Family" (the child transfers the atmosphere that prevails in the family to the story about the cubs). Thus, the methodology tested by us allowed us to conclude the effectiveness of work with respondents, as evidenced by the indicators obtained after applying for correctional programs.

Literature

1. Лурия А.Р. Диагностика следов аффекта //Психология эмоций. Тексты. М.: Изд-во МГУ, 1984, 527 с.
2. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации. М.: Прогресс, 1977. 413 с.
3. Лазарус А. Мысленным взором: Образы как средство психотерапии. М.: Независимая фирма «Класс», 2000, 144 с.
4. *Postman L., Crutchfield R. S.* The interaction of need, set and stimulus structure in a cognitive task // Amer. J. Psychol. 1952. 65.
5. Garner W.R., Hake H.W., Eriksen C.W. Operationism and the concept of perception. - Psychol.Rev. 1956, v.63.

Fəridə Mürşüd qızı Mikayılova

ADPU-nun Ağcabədi filialı

baş müəllim

ZƏRFİN TƏDRİSİNDƏ NƏZƏRƏ ALINMALI NÜANSLAR

Açar sözlər: *zərf, şəkillər, sifət hüdud, zaman, isimi, say, mənimsəmə*

Keywords: *envelope, pictures, adjective, time, name, number, appropriation*

Şagirdlər bir çox hallarda zərfləri digər nitq hissələri ismi, sifət, say və feli sifətlə qarışıq salırlar. Zərfin ən çox oxşadığı nitq hissəsi sifətdir. Buna görə də zərfin tədrisinə onun suallarının sifətlərlə eyniləşdirilməsindən başlamaq daha məqsədəuyğundur. Yaxşı, gözəl, qəşəng kimi sözlərin cümlədə həm sifət, həm zərf ola biləcəyini müəllim şagirdlərin nəzərinə çatdırmalıdır.

Bu zaman əşya və hərəkət anlayışı mütləq diqqətə alınmalıdır. Şagirdə izah olunmalıdır ki, yaxşı, gözəl, qəşəng sözləri əşyanı təyin edirsə sifət, hərəkətin necəliyini təyin edirsə təzi-hərəkət zərfidir. Nəzəri məlumat misallarla möhkəmləndirilməlidir.

Məs: sifət zərf.

yaxşı rəsm-yaxşı danışdı

gözəl ana-gözəl oxuyur

qəşəng qız-qəşəng oynayır

Zərflərin sayla qarışdırılmasına gəldikdə isə şagirdlərə çatdırılmalıdır ki, çox, az, xeyli sözləri əşyaya aid olduqda say, hərəkətin kəmiyyətini bildirdikdə isə miqdar zərfi olur. Bəzən şagirdlər yönlük, yerlik və çıxışlıq halında olan isimləri zərf hesab edirlər. Həmin sözlərin zərf deyil, isim olduğunu çatdırmaq üçün belə sözlərə hal şəkilçisiz yanaşılmalıdır. Zərfin tədrisi zamanı onun feili sifətlə qarışdırılması hallarına da rast gəlinir. Bu zaman zərfi feli sifətlə, feli bağlamalarla müqayisə edərək mənimsətmək daha məqsədəuyğundur.

Zərfin tədrisi zamanı onun feillərlə münasibəti də nəzərə alınmalıdır. Məlumdur ki, indiki zaman şəkilçili feillərin ifadə etdiyi zaman hüdudu son dərəcə geniş olub, bir saniyəlik işi də ifadə edə bilər, əsirlərlə, min illərlə davam edən işi də.

Məs: Azərbaycan əsgərləri Zəngəzurda irəliləyir. Nizami 900 ildir ki, yaşayır və yaşayacaq Bu cür feillərdə zaman hüdudu cümlənin ümumi məzmunundan doğur və zaman zərfliklərinin köməyi ilə dəqiqləşir. Bu cəhətdən zərfliklərinin vəzifəsində zaman zərflərinin rolu daha mühümdür. Zaman zərflərinin bir qismi-ir⁴ zaman şəkilçili feillərlə birlikdə işin hüdudu məlum olmayan zaman ərzində icra olunduğunu bildirir, ümumi zaman mənasına malik olur.

Günəş daim işıq saçır. Yer həmişə fırlanır.

Zaman zərfi və -ır şəkilçili feil işin danışılan vaxta aid olduğunu, yəni az bir müddəti əhatə etdiyini bildirir.

Əsgərlər cəbhədən indi qayıdırlar.

Zaman zərfi və -ır şəkilçili feil işin icrasının təkrar davam etdiyini bildirir.

Elçin isə səhər gedir, axşam qayıdır.

Zaman zərfi və -ır şəkilçili feillər işin başlanma vaxtını və və davam etməkdə olduğunu bildirir.

Oğlum çoxdan cəbhədə xidmət edir.

Zaman zərfləri ilə-ır şəkilçili feillər işin icrasına ani başladığını bildirir.

Biz düşməyə dərhal atəş atdıq.

Zaman zərfi ilə-ır şəkilçili feillər işin növbə ilə davam etdiyini bildirir.

Bu dəfə döyüşə tanklar girdi.

Qeyd edək ki, bir zərf cümlənin ümumi mənasından aslı olaraq zaman müddəti baxımından müxtəlif mənalara ifadə edə bilər. Bu cəhətdən sadə, düzəltmə və mürəkkəb zaman zərflərinin zaman hüdudunu dəqiqləşdirməkdə böyük rolu var.

Lalə İlqar qızı Mehtiyeva

Bakı Dövlət Universiteti
lala.mehdiyeva@inbox.ru

AZƏRBAYCAN-ABŞ MÜNASİBƏTLƏRİ

***Açar sözlər:** Azərbaycan, ABŞ, ikitərəfli münasibətlər, Əsrin müqaviləsi, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq*

***Key words:** Azerbaijan, USA, bilateral relations, Treaty of the Century, mutually beneficial cooperation*

İki dövlət arasındakı münasibətlərin tarixinə nəzər salsaq, XIX əsrin 70-80-ci illərinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Çünki, həmin dövr ərzində Bakıda neft sənayesinin yaranması və formalaşması öz növbəsində ABŞ-ın nəhəng şirkətlərinin Azərbaycan neftinə ciddi maraq göstərməsinə səbəb olmuşdur (1, s.144). Artıq, 1919-cu ilin 28 mayında AXC yarandıqdan sonra ikitərəfli siyasi-diplomatik münasibətlərin yaradılması istiqamətində mühüm addımlar atıldı (2, s. 50-51).

Artıq, 1991-ci ilin 18 oktyabrında ölkəmiz müstəqilliyini rəsmi şəkildə bəyan etdi. Daha sonra, 1991-ci il dekabrın 25-də rəsmi Vaşinqton öz müstəqilliyini elan etmiş müstəqil Azərbaycanı rəsmən tanıdı. 1992-ci il martın 18-də iki ölkə arasında diplomatik əlaqələr quruldu. 1992-ci il 17 martda Azərbaycan Respublikasının ABŞ-da səfirliyi, ABŞ-ın Azərbaycanda səfirliyi isə, həmin ilin noyabr ayında açıldı (3, s. 507). İkitərəfli münasibətlərdə müsbət mənada irəliləyiş, məhz Heydər Əliyev (1993-2003) tərəfindən həyata keçirilən balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu nəticəsində özünü göstərdi. Bu baxımdan, H.Əliyevin 1997-ci ildə ABŞ-a səfəri ikitərəfli əlaqələrin inkişafında xüsusi rol kəsb edir. Səfər çərçivəsində, hər iki ölkə arasında enerji sahəsində əməkdaşlıq, həmçinin Chevron, Exxon, Mobil neft şirkətləri ilə Socar arasında Abşeron, Naxçıvan və Oğuz adlı neft yataqlarının istismarı ilə bağlı müqavilələr imzalanmışdır (4, s. 217). İlham Əliyev də, 2003-cü ildə prezident seçildikdən sonra

əsası Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan balaslaşdırılmış xarici siyasət strategiyasına sadıq qalacağını bildirmişdir. ABŞ-la münasibətləri də, balans strategiyası çərçivəsində dəyərləndirmək lazımdır. 2006-cı il aprel aprelində İlham Əliyev ABŞ-a səfəri zamanı Azərbaycan-ABŞ münasibətlərinin sürətlə inkişaf etdiyini, ölkəmizdə və regionda irimiqyaslı enerji layihələrinin həyata keçirilməsində ABŞ-ın dəstəyini xüsusi vurğulamışdır. Həmçinin, ölkəmizin terrorizmlə mübarizədə ABŞ-ı aktiv surətdə dəstəklədiyi və bu istiqamətdə ikitərəfli əməkdaşlıqda maraqlı olduğunu ifadə etmişdir (5, s.293-294).

İki dövlət arasındakı münasibətlərdə 1994-cü il 20 sentyabrda Bakıda, Gülüstan sarayında, imzalanan “Əsrin müqaviləsi” mühüm əhəmiyyət kəsb etdir. Müqaviləyə əsasən, “Azəri” və “Çıraq” yataqları bütövlükdə, “Günəşli” yatağının isə suyun dərinliyi 200 metrədən çox olan hissəsi birlikdə istismar olunacaqdır. Çıxarılan neftin 253 milyon tonu Azərbaycana çatacaqdır. İlk hesablamalara görə “Azəri”, “Çıraq” yataqlarının və “Günəşli” yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsində çıxarıla bilən neft ehtiyatının 511 milyon ton, təbii qaz ehtiyatlarının isə 90 milyard m³ olduğu hesab edilir (4, s.90). Əsrin müqaviləsinin imzalanmasından sonra neftin hansı boru kəmərləri vasitəsilə dünya bazarlarına daşınması məsələsi gündəmə gəldi. Bu kontekstdə, Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına daşınmasında Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru xəttinin inşası ideyası irəli sürüldü (6, s. 55). ABŞ da, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəmərinin əsas ixrac boru kəməri seçilməsi istiqamətində Azərbaycana xüsusi kömək göstərmişdir. Çünki, ABŞ boru xətlərinin çoxsaxələndirilməsi (Multiple Pipe Lines) prinsipindən çıxış edərək, məsələn Cənubi Qafqazda Rusiya ilə rəqabəti çərçivəsində dəyərləndirmişdir (4, s. 117-188).

Azərbaycan-ABŞ münasibətlərindəki problemlər isə, daha çox Dağlıq Qarabağ məsələsi və bu istiqamətdə ona təsir gücünü artırmağa davam edən erməni diasporası və lobbisinin separatçılıq meyllərinin təzahürü olaraq özünü göstərir. ABŞ Minsk Qrupu həmsədrlərindən biri və Rusiya amilini tarazlaşdıran güc statusunda olmasına baxmayaraq, ölkəsində mövcud olan erməni faktorunu (erməni

lobbisi), Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddialarından əl çəkməyə vadar edə bilməmişdir. Əksinə vaxtiylə, ölkəmizə qarşı reallığa uyğun olmayan qərar qəbul edilmişdir. Belə ki, 1992-ci il 24 oktyabr tarixində ABŞ Konqresi tərəfindən erməni lobbisinin təsiri ilə, Azərbaycana hər cür yardımın göstərilməsini qadağan edən “Azadlığı Müdafiə Aktı” (Freedom Support Act) adlı sənəd qəbul edildi. Bu qanunun 907-ci bəlməsinə edilən düzəlişə əsasən ABŞ hökumətinin Azərbaycanın rəsmi strukturlarına humanitar yardım göstərilməsi qadağan olundu.

Bütün neqativ hallara baxmayaraq, ABŞ Azərbaycanla münasibətlərin inkişafında daim maraqlıdır. Ölkəmiz tərəfindən həyata keçirilən beynəlxalq miqyaslı enerji layihələri bir çox sferalarda əməkdaşlığımızı şərtləndirir. Bu çərçivədə ölkəmiz tərəfindən həyata keçirilən BTƏ, TANAP və TAP enerji layihələri sayəsində Azərbaycan-ABŞ ikitərəfli əlaqələri qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq prinsipinə sadıq qalaraq, daha çox inkişaf edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Həsənov Ə. Azərbaycanın xarici siyasəti: Avropa dövlətləri və ABŞ (1991-1996). Bakı: “Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı”, 1998, 315 s.
2. Həsənov Ə. Azərbaycanın geosiyasəti. Bakı: “Zərdabi LTD MMC”, 2015, 1056 s.
3. Musa İ. Çağdaş Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti. Bakı: “Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 2011, 776 s.
4. Aslanlı A., Həsənov İ. Haydar Aliyev Dönemi Azərbaycan Dış Politikası (1993-2003). Ankara: “Platin Yayınları”, 2005, 282 s.
5. Çelikpala M. İlham Aliyev dönemi Azərbaycan dış politikası: Sorunlar, Önceliklər ve İlişkiler. Kafkasyanın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Dönemi Azerbaycan. Ankara: “Atatürk Araştırma Merkezi”. 2013, 402 s.
6. Сеидов М. Нефтяная Стратегия Азербайджана как Важный Фактор Регионального Развития и Дипломатии. “Баку Самарский научный вестник”, 2013, 56 с.

Tarıverdi Allahverdi oğlu İslamzadə

Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutu

doktorant

islamzade@yahoo.com

LƏNKƏRAN-ASTARA BÖLGƏSİNDƏ GÜBRƏLƏRİN NORMA VƏ NİSBƏTLƏRİNDƏN ASILI OLARAQ BECƏRMƏ AMİLLƏRİNİN ÇƏLTİYİN MƏHSULDARLIQ ELEMENTLƏRİNƏ TƏSİRİ

Açar sözlər: bitki, gübrə, torpaq, çəltik, məhsuldarlıq

Key words: plant, fertilizer, soil, rice, productivity

Qeyd etmək lazımdır ki, Lənkəran-Astara bölgəsində çəltiyin becərmə texnologiyasına daxil olan şitillərin basdırılma müddəti, norması və qidalanma şəraiti bu vaxta qədər ətraflı öyrənilməmişdir. Ona görə də göstərilən amillərin tədqiq edilməsi tərəfimizdən məqsəduyğun hesab edilmişdir.

Lənkəran bölgəsində yerləşən “Cənub Aqro MMC”-in sahəsində “Həşimi” və “Şirudi” sortları üzərində təcrübə qoyulmuşdur. Tədqiqatımızda əsas məqsəd Lənkəran – Astara bölgəsi şəraitində çəltik sortlarının bioloji xüsusiyyətlərinə uyğun və yüksək məhsul alınmasını təmin edən becərmə üsullarının öyrənilməsidir.

Çəltik sortlarının əsas becərmə üsullarının tədqiqi üçün üç amilli (2x3x3) tarla təcrübəsi aşağıdakı sxemdə qoyulmuşdur:

1-ci amil: Çəltik şitillərinin basdırılma müddəti-May ayının 1-ci ongünlüyü; 2. May ayının 3-cü ongünlüyü;

2-ci amil: Qidalanma şəraiti-Gübrəsiz; 2. N₉₀P₆₀K₄₀; 3. N₁₂₀P₈₀K₆₀;

3-cü amil: Hektara əkiləcək şitil norması (mln ədəd)- 1,0; 2. 1,7; 3. 2,5.

Tarla təcrübəsi hər bölmənin sahəsi 54m² olmaqla 4 təkrarda və şitil üsulu ilə qoyulmuşdur. Hər il səpindən əvvəl, üzvi və mineral gübrə verilməmiş təcrübə sahəsinin aqrokimyəvi göstəricilərini

müəyyənləşdirmək üçün metodikaya (2) müvafiq olaraq torpaq nümunələri götürülmüş və Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutunun “Torpaq və bitki analizləri laboratoriyasında” analiz olunmuşdur.

Torpaq analizləri: pH-suda məhlulu - pH metrle; Kalsium karbonat (CaCO_3) – Şeybler metodu ilə kalsimetrde; Ümumi humus – İ.V.Tyurin metodu ilə; Ümumi azot (N) – Keldal metodu ilə; Asan hidroliz olunan azot – İ.V.Tyurin, Kononova metodu ilə; Mütəhərrik fosfor (P_2O_5) – 1%-li ammonium karbonatda həll olan – Maçiqin meetodu ilə; Mübadilə olunan kalium (K_2O) - 1%-li ammonium karbonatda $[(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3]$ həll olan – alovlu fotometrde (1).

Analiz nəticələrindən məlum oldu ki, 0-30 sm dərinlikdən götürülmüş nümunələrdə pH 6,12-5,87, 30-60 sm dərinlikdə isə 5,98-6,20 arasında dəyişir, yəni sahə zəif turş xassəyə malikdir, çünki, pH 5,5-6,5 arasında olduqda zəif turş hesab olunur. Torpaqda karbonatlıq yoxdur, ümumiyyətlə pH 6,5-dən aşağı olan sahələrdə karbonatlıq olmur. Tədqiqat apardığımız torpaq nümunələrində dərinlikdən asılı olaraq ümumi humusun miqdarı orta hesabla 3,03-3,14 % (3,045-3,157), 30-60 sm dərinlikdə 1,63-1,73 % (1,618-1,751), 60-90 sm dərinlikdə isə 1,05 % (1,033-1,065) arasında dəyişir. Belə torpaqlar yaxşı keyfiyyətli torpaqlar hesab olunur. Ümumi azotun miqdarı 0-30 sm dərinlikdə orta hesabla 0,217-220 % aşağı qatlarda isə tədricən azalır.

Analiz apardığımız torpaqların 0-30 sm dərinliyində mütəhərrik fosforun (P_2O_5) miqdarı 1 kq torpaqda orta hesabla 30,9-34,1 mq, mübadilə olunan kalium isə 317-327 mq arasında dəyişir. 30-60 sm dərinlikdə mütəhərrik fosfor 21,8-25,1 mq arasındadır, sahə mütəhərrik fosforla və mübadilə olunan kaliumla orta təmin olunmuşdur.

2015-2016 və 2016-2017-ci illərdə aparılan tədqiqatların nəticələri göstərdi ki, Lənkəranın tünd-boz rəngli torpaqlarında qoyulan təcrübədə nəzarət (gübrəsiz) variantında Həşimi sortunda mayın 1-ci ongünlüyündə 1mln ədəd şitil normasında bitkinin boyu 117,0-127,4 sm, süpürgənin uzunluğu 22,4-25,5 sm, bir süpürgədə

dən sayı 86,8-115,0 ədəd, bir süpürgədə dənün kütləsi 2,0-2,1 q, 1000 dənün kütləsi 24,6-26,0 q olmuşdur.

1,7 mln/ədəd şitil normasında isə bitkinin boyu 121,8-130,8 sm, süpürgənin uzunluğu 25,0-26,7 sm, bir süpürgədə dən sayı 117,8-89,6 ədəd, süpürgədən çıxan dənün kütləsi 1,8-2,4 q, 1000 dənün kütləsi isə 25,8-25,3 q-dır. Şitil normasını 2,5 mln/ədəd qədər artırıqda bitkinin struktur göstəriciləri uyğun olaraq 120,2-126,1 sm; 23,8-25,3 sm; 115,4-83,7 sm; 1,5-2,0 q; 23,8-25,0 q müşahidə edilmişdir.

$N_{90}P_{60}K_{40}$ qida rejimində mayın 1-ci ongünlüyündə aparılan əkinlərdə 1,0 mln/ədəd şitil normasında bitkinin boyu 124,0-133,2 sm, süpürgənin uzunluğu 29,2-26,6 sm, süpürgədə dən sayı və dənün kütləsi 127,3-89,7 ədəd və 3,0-2,3 q, 1000 dənün kütləsi isə 26,4 q müşahidə edilmişdir. 1,7 mln/ədəd şitil normasında bu göstəricilər uyğun olaraq 130,3-135,4 sm; 33,0-26,8 sm; 135,2-91,1 ədəd; 2,7-2,5 q və 27,8-26,0 q olmuşdur. Şitil normasını 1,7 mln/ədəddən 2,5 mln/ədədə qaldırıqda bitkinin boyu 127,2-129,9 sm, süpürgənin uzunluğu 30,8-24,9 sm, süpürgədə dən sayı və dənün kütləsi 131,5-87,8 ədəd və 3,0-2,3 q, 1000 dənün kütləsi isə 26,4 q müşahidə edilmişdir.

Mayın 3-cü ongünlüyündə aparılan əkinlərdə alınan nəticələr biraz fərqli olmuşdur. $N_{90}P_{60}K_{40}$ qida rejimində və 1,0 mln/ədəd şitil normasında bitkinin boyu 123,2-128,8 sm; süpürgənin uzunluğu 28,8-25,2 sm, süpürgədə dən sayı və dənün kütləsi 125,2-87,0 ədəd və 2,6-2,1 q, 1000 dənün kütləsi isə 25,8-25,2 q olduğu halda 1,7 mln/ədəd şitil normasında bu göstəricilər 129,0-131,1 sm; 32,2-26,0 sm; 125,2-88,2 ədəd; 2,3 q; 27,0-25,0 q olduğu öyrənilmişdir. Hektara 2,5 mln/ədəd şitil normasında isə bu göstəricilər 126,4-129,0 sm; 30,6-23,6 sm; 128,6-84,4 ədəd; 2,0-1,9 q; 24,2-24,6 q təşkil etmişdir.

Lənkəran-Astara bölgəsinin tünd-boz rəngli torpaqlarında “Həşimi” çəltik sortu ilə aparılan təcrübələrdən məlum olmuşdur ki, bitkinin struktur göstəriciləri əkin müddətlərindən, şitil və gübrə normalarından asılı olaraq dəyişmişdir.

Ədəbiyyat

1. Насимәммədov İ.М., Тəlai С.М., Kosayev E.М. Torpaq, bitki və gübrələrin aqrokimyəvi analiz üsulları. “Müəllim” nəşriyyat, Bakı-2016. 131 s.
2. Доспехов Б.А. Методика полего опыта. М.Агро промиздат, 1985, 351 с.

Gunay Abbas Mammadova

Nakhchivan State University

doctor of philosophy in art history, associate professor

gunay-memmedli@mail.ru

TURKISH THEMES IN THE WORKS OF COMPOSER TOFIG BAKIKHANOV

Key words: *Bakikhanov, composer, music, Turkish themes, symphony, song*

People's Artist of Azerbaijan, Professor Tofiq Bakikhanov is one of the most prominent Azerbaijani composers with his wide range of creativity. The composer's works attract the attention not only because of their number, but also the variety of themes. T.Bakikhanov, who has created a rich creative heritage, has written works in almost all genres of music except opera, 3 ballets, 3 musical comedies, 26 concerts for symphony orchestra with tar and various instruments, 5 symphonic mughams, 8 symphonies, 6 symphonic poems, 26 sonatas in the field of chamber music, works for various ensembles, 9 fugues, 5 preludes, a series of children's plays, more than 120 songs and romances were penned by him.

Despite following his teacher, Tofiq Bakikhanov who was also a follower of the great Gara Garayev schooling, was able to create his own style, developing classical music in his works on the basis of national traditions and demonstrating the ability to act from a modern point of view. The connection with folk music in the composer's works has created unity with modern compositional writing techniques. Thus, he skillfully used the treasury of national music in both large-scale and chamber works and achieved successful artistic results.

As mentioned above, Tofiq Bakikhanov, the author of works on various topics, has always been interested in the musical traditions of the Eastern peoples. This enthusiasm of the composer was dueto the

mughams performed by his father, a master tar player Ahmad Aga Bakikhanov. Of course, the tours by T.Bakikhanov, who proved himself as a composer, to these countries also increased his love for the national culture of the Eastern people. It should be noted that Tofiq Bakikhanov was one of the Azerbaijani composers who appealed to the Eastern, especially Turkish themes. When in Iran, Turkey, TRNC, and the Republic of Northern Cyprus, the composer has shared his impressions with the audience. Tofiq Bakikhanov, who made his first visit to Turkey in 1967, valued his time remarkably studying Turkish folk music kept in the archives of Istanbul and Ankara radios and used their intonations in his works.

The author's "Series of Oriental Sonatas" includes sonatas V, VI, VII and VIII, where sonatas V are composed of Turkish, sonatas VI are Iranian, VII are composed on the basis of Arabic folk music, and sonatas VIII are composed of Azerbaijani folk music. He reflected the national color of a nation in a unique style through lyrical-dramatic images, descriptions of nature, and creatively used elements of folk music. The composer says, "Turkish folk music is close to Azerbaijani music in terms of mood. It attracts me with the beauty of rhythmic pictures.

Tofiq Bakikhanov expressed his love for brotherly countries not only in his chamber works, but also in his compositions for symphony orchestra. His "Turkish Rhapsody" (1997), "Northern Cyprus Suite" (1998), "Northern Cyprus Seasons" ("Northern Cyprus Plates", 1998), "Turkish Symphony No. 6" (1999), "Turkish Sketches" (2001) and "Echoes from the East" (2005) symphonies, "Turkish Concerto-Memorial No. 7" for violin and string orchestra (2005), "Live as long as the world exists" (2010), which was dedicated to Mustafa Kamal Atatürk, "Iran-Azerbaijan Friendship March" (2013) and the like are obvious examples. These works have been performed in a number of foreign countries, including major concert halls in Turkey, as well as at international festivals. Apparently, concerts by the composer, who has been on a business trip to Turkey many times, were held in big cities such as Istanbul and Izmir, and the music played in these

concerts was to the delight of his listeners. After the festival in the Turkish Republic of Northern Cyprus, President Rauf Denktaş wrote in his letter to Tofiq Bakikhanov: “Dear Professor Tofiq Bakikhanov, I listened to your works with great pleasure and enjoyed them.”

In 1999, the Baku Music Academy hosted the “Author Concert of Turkish works by Tofiq Bakikhanov” dedicated to the 76th anniversary of the Turkish Republic, and in the concert dedicated to the 86th anniversary of the Turkish Republic (2009) “Live as long as the world exists” and “Northern Cyprus Seasons” was applauded by the audience.

The composer's collection of notes entitled “Turkish songs” has recently been published. The collection includes works by Tofiq Bakikhanov for voice and piano, as well as for voice and orchestra “Yuce dağlar başında”, (“At the top of high mountains”) and “Azeri guzelim” (“Azeri beauty”).

Tofiq Bakikhanov, who worked hard to establish all these creative relations, was elected a member of the Scientific Council of the International Academy of Words, received honorary orders and diplomas for his services in promoting and developing relations between Azerbaijani and Turkish music.

Prominent composer T.Bakikhanov, whose works have been included in the golden fund of Azerbaijan and Moscow radio, still lives with the love of writing and creating. His works are performed not only in Azerbaijan, but also abroad and are welcomed with great interest and bring great success to the author.

References

1. Bakixanov T. “Türk mahnıları”. Bakı, 2021. 39 s.
2. Əhmədova X. Tofiq Bakixanov: Bibliografiya. Bakı, 2015. 365 s.

Nəzirə Vidadi qızı Şal buzova

AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu

kiçik elmi işçi, dissertant

nezreshalbuzova@gmail.com

QRIZLAR: QAFQAZ ALBANİYASI VƏ YAXIN ŞƏRQ ƏLAQƏLƏRİ KONTEKSİNDƏ

Açar sözlər: Qafqaz Albaniyası, Şərq əlaqələri, soylar

Key words: Caucasian Albania, Eastern connections, clans

Alban çarlığı eramızdan əvvəl IV əsrdə meydana gəlmiş və eramızın VIII əsrinə qədər əvvəlcə Qəbələ (Kabalaka), sonra isə Bərdə (Partav) paytaxt olmaqla Qafqazda uzunmüddətli dövlətlərdən biri olmuşdur. E.ə. I əsrdə Strabon qeyd edirdi ki, Qafqaz Albaniyasında hər birinin öz dili olan 26 tayfa vardır (1, c.513). Qafqaz Albaniyası həmin etnik qrupların birgəliyi konsolidasiyası əsasında yaranmış dövlətdir. Qafqazdilli tayfalar isə indiki udilərin, ləzgilərin, avarların, rutulların, saxurların, qızların, xınalıqların və buduqların əcdadları idi. “Ola bilsin ki, albanlar bütün tayfalar üçün, həmçinin ölkənin Albanianın bu tayfalar tərəfindən yaradılmış dövlətin Alban çarlığının və Alban kilsəsinin, həmçinin rəsmi, dövlət **dili – alban dilinin** ümumiləşdirici adıdır” (2, s.24).

“**Şahdağ etnoslarının tarixi və soyları (klanları)**” adlı məqalədə bir çox qız soyları haqqında məlumat verilmişdir (3, p.129-136) və həmin məqalədə soyların adlarında əslində əks etdirilən alban mədəniyyətinə, dünyagörüşünə və inamlarına aid xüsusiyyətlərin saxlandığının şahidi oluruq. Həmin soylardan bir neçəsi isə Albaniya dövlətinin **Yaxın Şərq tarixi ilə əlaqəsini** əks etdirir. Xristianlığın Albaniyaya Suriyadan keçdiyi, həmçinin dini ədəbiyyatın alban dilində ilk dəfə Suriya dilindən tərcümə edildiyi məlumdur. Ölkədə xristianlığın yayılmasının iki fərqli mərhələdən keçdiyini qeyd edən Fəridə Məmmədova birinci mərhələdə, yəni

həvarilər dövründə Qüds (Yerusəlim) və Suriyadan ilk xristian missonerləri, həvarilər və həvarilərin şagirdlərinin ölkəyə gəlməyə başladığını, nəticədə xristian icmalarının formalaşdığını qeyd edir. Eramızın IV əsrinə qədər davam edən, xristianlığın həm həvarilər, həm də onların şagirdləri, habelə suriyalı missonerlər və nazareylər tərəfindən Suriya-aramey dilində təbliğ edildiyi bu mərhələni şərti olaraq “sirofil” dövrü adlandırır (4, c.10-11). IV əsrin əvvəllərindən albanlar, bunların arasında udilər də olmaqla, Suriyadan keçmiş monofizit məzhəbli xristianlığı qəbul etmişlər. Suriyalılar isə onlara öz dillərində incili vermiş, məktəblər açaraq təlim keçmişdir. Lakin hələ bundan əvvəl I-II əsrlərdə Suriya missionerləri artıq burada Məsihin etiqadını təbliğ edib yayırdılar (2,s.26-27). Musa Kalankatlının verdiyi məlumatdan aydın olur ki, Albaniya hələ çox qədim dövrlərdən Suriyanın ayrı-ayrı əyalətləri ilə və Fələstinlə əlaqə saxlayırmış (5, s.7). Qafqaz Albaniyasının Yaxın Şərq ilə əlaqəsinin alban tarixçisi Musa Kalankatlının “Albaniya tarixi” adlanan kitabında “Albanlar tərəfindən Qüds şəhərində tikilən monastrların (vənglərin) adları” adlı fəsildə də görə bilərik (6, s.286-287). Həmçinin Şərq ilə Qafqaz albanlarının konfessional əlaqələrinin tarixi köklərini, Qafqaz albanlarının V-XIII əsrlər boyu Qüdsə ziyarəti, oradan çoxlu müqəddəs sayılan təberrüklərin əldə etməsi və Qüdsdəki alban xristian kilsələrinin tikintisi haqqında məlumatları bir sıra elmi məqalələrdə də görə bilərik (7, c.143-150).

Arxeoloji, epiqrafik araşdırmalardan da aydın olur ki, Azərbaycan-Suriya arasında çox sahəli əlaqələr çox qədimdən mövcud olmuşdur (8, c.21; 9, c.197). Qeyd edək ki, yerlilər tərəfindən aldığımız məlumatlara əsasən, bəzi qırız soylarının da kökünün Şamdan gəldiyi söylənilir. Biz bəzi qırız soylarının da adlarına diqqət etdikdə həmin hadisələrlə əlaqədar olduğunun şahidi oluruq. Məs: Qırız soyları içərisində Məsəhlər (Məsəhər), Şamlılar (Şamlıyər), Babasilər (Babasiyər) və s. kimi soy adları vardır. Həzrəti İsa peyğəmbərin ləqəbi kimi işlədilən Məsihə uyğun olaraq Məsəhlər, Şam şəhərinə uyğun olaraq Şamlıyər soyu bu

qədim izləri adlarında qoruyub saxlamış, özlərinə isə məlum olan yalnız ata-babalarının Şam şəhərindən gəldiyi məlumatı olmuşdur. Bəlkə də bu soyların əsilləri Şamdan gəlməmiş, amma birbaşa həmin hadisələrlə əlaqələri vardır. Tarixdən də məlumdur ki Mömin Vaçaqanın hakimiyyəti illəri Albaniyanın siyasi, dini-mədəni intibah dövrü idi. Ölkə Çin, Hindistan, Misir, Suriya kimi Qədim Şərqi və Avropanın bir çox dövlətləri ilə birbaşa ticarət əlaqələri yaratmağa müvəffəq olmuşdur (10, s.167). Udi əsilli tədqiqatçı Qukasyan belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, tarixən yüzilliklər ərzində Qafqaz Albaniyası tayfalarının siyasi, dini, etnik, mədəni həyatının xüsusiyyətləri ilə bağlı olaraq onların dillərində orta İran, qədim Yunan, qədim Suriya və bir sıra dillərdən alınma sözlər saxlanılmışdır (2,s.78). Maraqlı faktlardan biri də odur ki, “Udilər” adlı kitabda qeyd edilir ki, *“Müasir udi dilində Suriya sözlərinin və terminlərinin qeyd alınması bir daha bunu sübut edir ki, onların dili alban (qədim udi) dilinin birbaşa varisidir”* (2, s.79).

Biz əslində qızların Yaxın Şərq əlaqələrini diqqətlə izlədikdə, adı çəkilən xalqların və soyların adlarını araşdırdıqda hər birinin Qafqaz Albaniyasının birbaşa varisləri olaraq alban dünyagörüşünün izlərini qoruyub saxladığını müşahidə etmiş oluruq. Azərbaycanın digər yerlərində olduğu kimi Şahdağ kəndlərində də islamaqədərki inamların təzahürləri günümüzə qədər gəlib çatmış və həmin inamın təzahürlərinə ibadət yerlərində, məscidlərdə, qəbir daşlarında da rast gəlinir.

Ədəbiyyat

1. Страбона. География (въ семнадцати книгахъ). Москва, 1879, 1177 с.
2. Cavadov, Q.C., Hüseynov R.Ə. “Udilər” (tarixi-etnoqrafik tədqiqat) Bakı: Elm, 1999, 256 s.
3. Shal buzova, N.V. On the history and surnames (clans) of the Shahdag ethnic groups. Ethnocultural Heritage of Caucasian Albania. Bakı, 2019, p. 129-136.
4. Мамедова Ф. Албанское этнокультурное наследие Азербайджана. Этно-культурное наследие Кавказской Албании. Баку, 2019, с.10-24.
5. Məmmədova F. Azərbaycanın (Albaniyanın) siyasi tarixi və tarixi coğrafiyası. Bakı: Azər nəşr, 1993, s.262.
6. Kalankatuklu Moisey. Albaniya tarixi. Mxitar Qoş. Alban salnaməsi. Bakı: “Avrasiya press”, 2006, 296 s.
7. Гаджиева У. Конфессиональные Взаимоотношения Кавказских Албан с востоком. Şərq araşdırmaları, 2019, №1. Tarix və siyasi elmlər.с. 143-150
8. Расулова М.М. Связи Кавказской Албании с античным миром в IV в. до н.э. – III в. н.э.: Автореф. Баку, 1969, с.21.
9. Рзаев Н.И. Искусство Кавказской Албании. IV в. до н.э – VII в. н.э. Баку, 1976, с.197.
10. Paşayeva M.T. Azərbaycanın qədim dövlətləri (e.ə. III minillik – III əsrin əvvəlləri). Bakı: İqtisad Universiteti, 2018., 288 s.

Nüsret Kamal oğlu İbrahimov

AMEA İqtisadiyyat İnstitutu

doktorant

ibrahimov.nusret9623@mail.ru

RƏQƏMSALLAŞMA VƏ ONUN ƏMƏK BAZARINA TƏSİRİ

Açar sözlər: rəqəmsallaşma, texnoloji dəyişiklik, kompüterləşmə, avtomatlaşdırma, əmək məhsuldarlığı

Key words: digitalization, technological change, computerization, automation, labor productivity

Rəqəmsal inqilab, mikroprosessorun ixtirası ilə başladı və davamlı olaraq iqtisadiyyatın genişlənməsinə şərait yaratdı. Kompüter, rəqəmsal mobil telefon, internet və süni intellektual robot da daxil olmaqla rəqəmsal məntiq dövrlərinin və ondan irəli gələn texnologiyaların istehsalına və istifadəsinə imkan verdi. İnformasiya və kommunikasiya proseslərinin rəqəmsallaşdırıl-ması böyük həcmli məlumatların formalaşmasına təkan verdi. Bu, eyni zamanda istehsal və xidmət sahələrinin kompüterləşdiril-məsinə səbəb oldu (2). Avtomatlaşdırma, süni intellekt və mobil robotik sahələrdəki irəliləyişlər, həmçinin böyük həcmli məlumat-lardan istifadənin genişlənməsi iqtisadiyyatın kompüterləşdiril-məsini asanlaşdırır.

Rəqəmsallaşma - texnoloji dəyişikliklər kimi iqtisadiyyatın qlobal əlaqələrinin güclənməsinə şərait yaradaraq ümumi və əmək məhsuldarlığını da artırır (3). Bu, verilmiş bir məhsulun daha az resursla keyfiyyətli şəkildə istehsal edilməsini nəzərdə tutur. Rəqəmsal texnologiyalar həmçinin, bazara yeni növ məhsul və xidmət sahələrini çıxara bilər. Eyni zamanda məhsuldarlığın artması ilə qiymətlərin aşağı düşməsinə zəmin yaradacaq. Bu, həm müəssisələrin rəqabət qabiliyyətini gücləndirir, həm də rəqiblərin bazar mövqelərini zəiflədirlər.

Son illərdə bir çox ölkələrin ciddi əmək bazarı problemləri ilə qarşılaşdığı və bu ölkələrin çoxunda işsizlik səviyyəsinin əvvəlki illərə nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə yüksək olması məlumdur. Cari vəziyyətdə yüksək ixtisaslı işçilərin tələb olunduğu məşğulluq sahələri ilə daha çox üzləşirik. Həmçinin, bəzi işçilərin fəaliyyət göstərdiyi sahələrdə işin keyfiyyəti həm sabitlik, həm də əmək haqqı baxımından tam qane etmir. Bu cür strukturlu əmək bazarı problemlərinə az və ya çox dərəcədə bütün ölkələrdə rast gəlinir. Bu vəziyyət qismən, ölkənin əmək bazarı göstəriciləri ilə əlaqəlidir, çünki həmin göstəricilər əmək bazarının bərpa olunmasını ləngidə və ya yaxşılaşmasına mane ola bilər.

Rəqəmsallaşma texnoloji dəyişikliyin əsas hərəkətverici amillərindən biridir. Bu inkişafın mərkəzində rəqəmsal məntiq dövrlərinin istehsalı və istifadəsi, kompüter, ağıllı telefon və internet də daxil olmaqla əldə edilən texnologiyalardır. Rəqəmsal texnologiyalar istehsalın, xidmətin və hətta özəl sahənin kompüterləşdirilməsinə təsir göstərir. Elektron cihazlar və mikroprosessorlar insanları bir-birilə, maşınları işçilərlə, maşınları maşınlarla bağladığı üçün əlaqə tamamilə yeni ölçülərə səbəb olur. (1).

Rəqəmsal texnologiyadakı inkişaf yüksək sürətlə davam etsə də, bu yeni texnoloji dəyişiklik dövrünün əsas təsirləri qeyri-müəyyən olaraq qalır. Bu vəziyyət ölkələr üzrə də fərqlidir. Rəqəmsallaşmanın əmək bazarına potensial təsiri istehsal sahələri ilə məşğul olan ölkələrdə daha qabarıqdır. Rəqəmsallaşma istehsal prosesinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bildiyindən, bunun iqtisadiyyat və əmək bazarı üçün potensial təsirləri xüsusi maraq doğurur. Buna baxmayaraq, xidmət sektorundakı rəqəmsallaşma və yeniliklərdə aktual məsələlərdəndir və gələcəkdə mövcud iş sayına da öz təsirinə göstərə bilər.

Ümumilikdə texnoloji dəyişiklik xüsusən, rəqəmsallaşma struktur dəyişikliyinə səbəb olur. Gələcəkdə rəqəmsallaşdırmanın iqtisadiyyatın texniki avadanlıqlarına böyük təsir göstərəcəyini nəzərə alaraq, məşğulluğun tərkibində əhəmiyyətli dəyişikliklərin olmasını gözləmək olar. Rəqəmsallaşma fəaliyyətin sabit olduğu şəraitdə iş dövrüyəsini artırma və bununla da iqtisadiyyat daxilində daha səmərəli əmək

bölgüsünü yarada bilər. Rəqəmsal iqtisadiyyatın quruculuğu dövründə tapşırıqların yerinə yetirilməsi zamanı yüksək ixtisaslı işçilərə tələb daha da artaraq, aşağı ixtisaslı işçilərin işlərini itirməsi ilə nəticələnir.

Ədəbiyyat

1. Productivity, Innovation & Technology e-Journal. Social Science Research Network, 27 January 2020.
2. Bloomberg-The Sharing Economy, Bloomberg Briefs, 2015.
3. <https://www2.deloitte.com/mt/en/pages/technology/articles/mt-what-is-digital-economy.html>

Ceyhun Əmrax oğlu Məmişov

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant
1998ce@gmail.com

TÜRKİYƏDƏ TURİZMİN MÜASİR İSTİQAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: turizm, Türkiyə, səyahət, sayt

Key words: tourism, Turkey, travel, site

Turizm sektoru yüksək kapital qoyuluşu olan, texnologiyaların inkişaf etməsinə baxmayaraq zəhmət tələb edən, mürəkkəb məhsulların inkişafında böyük rol oynayan bir sektordur. Bununla yanaşı ölkədə valyuta axınıni təmin edən, ölkə əhalisinin məşğulluqlunu və məhsuldarlığının artmasına şərait yaradan, beynəlxalq aləmdə ölkələrin tanınmasını, iqlim və sülh mühütünün yaradılmasına kömək edir. Xarici ticarət kəsirlərinin və işsizliyin həllində mühüm rol oynayır. Bu səbəblərə əsasəndə turizm sənayesi dünyanın bir çox ölkəsinin strateji prioritetinə çevrilib. Son dövürlərdə insanlarda asudə vaxtının artması və gəlir səviyyəsinin artması turizm sektorunda insanların qlobal miqyasda sayının daima artmasına şərait yaradır. Dinamik bir sektor olan turizimdə yenilənmək, fərqlənmək, müştərilərlə ünsiyyətin qurulması və yeni texnologiyaların müasir vəziyyətini turizmə tətbiq etmək, uyğunlaşdırmaq çox vacibdir. Buna görə də turizmin müasir tendesiyaları vardır. 2010-2020-ci illərdə Türkiyə turizmi üçün gərgin bir vəziyyətlər yarandı. 2014-cü ilə nəzər yetirdikdə Türkiyə turizm sektoru zirvə nöqtəsində olduğunu açıq şəkildə qeyd edə bilərik. 2015-ci ildə terror hadisələri və miqrant böhranı səbəbindən Türkiyə turizmində müyyən geriləmələr baş verdi. 2017-ci ildə bu səbəblərin aradan qaldırılması üçün müəyyən tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı. Bu tədbirlərin turizmin yenidən inkişaf etməsinə şərait yaratdı. Türkiyə 2011-2015-ci illərdə turist gəlişləri baxımından dünya ölkələri arasında 6-cı yerdə olduğu halda 2016-cı

ildə 10-cu sraya keçmişdir. Turizim gəlirlərinə görə isə 12-ci sradan 18-ci sraya keçmişdir. 2017-ci ildə isə müəyyən tədbirlərdən sonra Türkiyə turizm gəlirlərində 4 sra irəlliləyərək 14-cü yerdə olmuş və turist gəlmələri baxımından beynəlxalq turizm bazarında 2,8 ,Avropa turizm bazarında isə 5,6 faiz pay almışdır. 2016-cı ildə isə bu pay 1,5 faiz və 4.2 faiz olaraq qeydə alınmışdır. Türkiyə Statistika Kamitəsinin (TUİK) açıqlamasına görə 2018-ci ildə Türkiyə turizm gəlirləri əvvəlki ilə nisbətən 12.3% artaraq 29 milyard 512 milyon 926 min dollar oldu. Ölkəyə gələnlərin sayı yüzdə 17 faiz artaraq 9 milyon 651 min 740 nəfər oldu.

2019-cu ildə Türkiyə turizm sənayesində yeni bir rekord ilini həyata keçirdiyini qeyd etmək olar. 2019-cu ildə türkiyə 51.7 milyon turist qəbul edərək 34.5 milyon turizm gəliri əldə etdi (turizmajansı.com). 2020-ci il və 2021-ci ilin əvvəlləri Covid-19 kəronavirus pandemiyası səbəbindən dolayı olaraq Türkiyə və bütün dünya ölkələri iqtisadiyyatında və həmçinin turizm sektorunda bir böhran baş verdi. Bu səbəbdən 2020 və 2021-ci ilin ilk yarsında turizm statistikasında Türkiyə və həmçinin bütün ölkələrdə yox dərəcəsindədir.

Dinamik sektorlardan biridə turizmdir. Turizim sektorunda müasir istiqamətlərdən istifadə etmək çox vacibdir. Bütün yeniliklər, müştərilərlə səmimi ünsiyyət və müasir texnologiyalardan istifadə turizm sektorunda əsas məsələlərdən biridir. Hal-hazırda turizim sənayesində ən məşhur müasir istiqamətlər bunlardır.

1. Yeni nəsillər üçün nəzərdə tutulmuş xidmətlər.

Bu xidmətlər əsasən 18-34 yaşlı insanlar üçün nəzərdə tutulan xidmətlər kompleksidir. Bu yaşda olan insanlar digər yaşlara nisbətən daha çox səyahətə üstünlük verirlər. Texnologiyanın inkişaf etməsi bu yaşda olan insanlarda daha çox internet vastəsilə yerlərin bronlaşdırılması, biletlərin alınmasında böyük önəm kəsb edir. Yeni nəsil turistlər ümumi turistlərin 50%-ə qədərini əhatə edir.

2. Texnologiyanın inkişaf etməsi.

Bu gün turistlərin əksəriyyəti mobil tətbiqlərdən, veb saytlarından istifadə edən texniki bacarıqlı insanlardır. Buna görə də bu insanlar otellərin, konfurans mərkəzlərinin yüksək texnologiyalı avadanlıqlara sahib olmasını tələb edirlər. Otellər və digər turizim obyektlərində bu səbəbdən bütçələrinin bir hissəsini yüksək brend olan Wi-Fi xidmətlərinin inkişafına sərf etməlidir. Hazırda Türkiyənin bütün otellərində bu məsələyə olduqca diqqət göstərilir. Texnologiya cəhətdən Türkiyə turizm obyektləri beynəlxalq ölkələr arasında seçilənlərdəndir.

3. Beynəlxalq dərəcəli səyahətlərdə artım.

Beynəlxalq dərəcəli səyahətlər günü-gündən artmaqdadır. Bu səbəbdən də otellər qonaqlara daha yaxşı xidmət göstərmək məcburiyyətindədir. Yüksək səviyyəli xidmət göstərmək üçün otellər müştərilərə çoxdillə xidmət təklif etməlidirlər. Müştərilərə uyğun məhsullar təklif etməli və yüksək səviyyəli xidmət göstərilməlidir. Türkiyədə xidmət səviyyəsinin yüksək dərəcəli olmasına baxmayaraq bütün otellər, restoranlar bir sözlə bütün turizm obyektləri xidmət səviyyəsinə yeniliklər gətirməyə çalışır və yeniliklər tətbiq edirlər.

4. Sağlamlıq turizminə marağın artması, insanlarda turizmin bu növünə olan tələbatın yüksəlməsi.

Günümüzdə səyahət edən turistlərin əsas önəm verdiyi məsələlərdən biridə sağlamlıqdır. Səyahət edən turistlərin yüksək yaş təbəqələri əsasən sağlamlıq turizminə önəm verirlər. Bu tip səyahət edənlə hovuzlara, SPA mərkəzlərinə, idman salonlarına müsbət yanaşırlar. Bu insanlar üçün müəssisənin təmizliyi, havalandırma sisteminin mövcud olması çox önəm kəsb edir.

5. Zamanın idarə edilməsi, vaxdında cavablandırma.

Bildiyimiz kimi artıq insanların xidmətdən narazı qaldığı təqdirdə müəyyən internet vasitələrindən (Facebook, Twitter, İntaqram və s.) öz şikayətlərini edə bilirlər. Elə bir qayda yaratmaq lazımdır ki, şikayət edən şəxslərə az bir zamanda cavab verilsin. Bununla yanaşı müştərilərlə ele ünsiyyətə girilməlidir ki, müştərilər şikayət etməsinə baxmayaraq razı salınmağa çalışılmalıdır.

6.İş və səyahət.

Bu turizmin yeni bir istiqamətidir. Bu işgüzar səyahətçilərin vaxdlarının uzadılmasıdır. Bu səyahətçilər vaxdlarını bir neçə gün və ya bir neçə həfdə artıraraq həm işlərini yoluna qoyur həm də istirahət edirlər.

7.Çox nəsil səyahətlər.

Bu səyahət solo səyahətdə adlanır. Solo səyahət əsasən qadınlar üçün bir trend olmuşdur. Bu səyahətdən bütün yaşda insanlar istifadə edə bilirlər. Bu səyahət vastəsilə övladlar, valideyinlər, nənə və babalar əlaqə qurmaq üçün və yeni xatirələr yaratmaq üçün səyahət edirlər.

Türkiyədə turizmin müasir istiqamətlərinə nəzər yetirdikdə bunlardan əlavə olaraq da çoxlu müasir istiqamətlərdə vardır. Türkiyə turizminə nəzər yetirdikdə açıq şəkildə görmək olur ki, bütün turizmin müasir istiqamətini tötbəq etməyi bacarır və digər ölkələrdə nümünə ola biləcək bir turiz formalaş-maqdadır.

Abduləziz Həbil oğlu Bəşirov

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant
aziz.bashiroff@gmail.com

MƏDƏNİ İRSİN QORUNMASINDA TURİZMİN ROLU

Açar sözlər: turizm, mədəni irs, mədəniyyət, mədəni turizm, Nizami Gəncəvi

Key words: tourism, cultural heritage, culture, cultural tourism, Nizami Ganjavi

Mədəniyyət sözü sivilizasiya, istehsal, təhsil və bədii kimi fərqli mənalarda istifadə olunan geniş bir anlayışdır və müxtəlif təriflərə malikdir. Ümumiyyətlə mədəniyyət keçmişdən bu günə kimi bəşəriyyətin sahib olduğu bütün maddi və qeyri-maddi varlıqları təşkil edən və yeni nəsillərə ötürülən elementlərin hamısı kimi ifadə edilə bilər. Təbii mühitin fərqi mədəniyyətdə əks olunduğu halda, mədəniyyət də cəmiyyətin quruluşuna təsir göstərir. Fərqli mədəniyyətlərin ortaya çıxması ilə insanların maraq və tanımaq istəyi artmışdır. Bu vəziyyət, əyləncə və istirahət tələbi ilə birləşərək turizmin inkişafına, coğrafiya, mədəniyyət və turizm arasında əlaqələrin güclənməsinə səbəb olmuşdur. Bu səbəbdən mədəniyyət günümüzdə turizmə olan tələbi təşkil edən əsas cəlbədicə amillərdən biridir. Mədəni turizmin çox vacib bir alt qolu olan mədəni irs turizmi, həm şəhər, həm də kənd yerlərini inkişaf etdirən turizminin əsas vasitələrindən biri hesab olunur. Yeni bir bazar olaraq qəbul edilən bu turizm növü günümüzdə bir çox ölkənin cari turizm strategiyasının əsasını təşkil edir, yerli mədəniyyəti təbliğ etmək üçün istifadə olunur və turizmin mövsümi və coğrafi yayılmasına şərait yaradır. Birləşmiş Millətlər Dünya Turizm Təşkilatının (Birləşmiş Millətlər Dünya Turizm Təşkilatı-UNWTO) 2015-ci ildə “Turizm və Mədəniyyət” araşdırmasının nəticəsinə görə, beynəlxalq turizm hərəkətlərinin 40%-inin mədəni

turistlər tərəfindən həyata keçirildiyi müşahidə edilmişdir (<http://www2.unwto.org>). Mədəni irs, tarixi, bədii və ya elmi baxımdan görkəmli ümumbəşəri dəyəri olan abidələr, binalar və arxeoloji sahələrdən ibarətdir. Tədqiqatlar, mədəni irs yerlərinin insanlar tərəfindən biliyi təkmilləşdirmək, nostalji hissini təmin etmək, mənəvi bərpa və evdən uzaqlaşmaq kimi səbəblərdən ziyarət edildiyini göstərir. Mədəni irs turizmi, mədəni irsə və iqtisadiyyata əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verməklə yanaşı, mədəni irsin qorunmasına, milli kimliyin yaradılmasına və gücləndirilməsinə kömək edir. Ancaq bir çox araşdırmada deyildiyi kimi, hər hansı bir yerdə turizmin inkişafı mədəni irs nümunələrinin cəzbediciliyinə mənfi təsir göstərir. Bu mənfi təsirlərin əsas səbəblərindən biri həddindən artıq və diqqətsiz istifadədir. Bir çox mədəni irs nümunəsi xüsusilə, müəyyən dövrlərdə ziyarətçi sıxlığı yaşayır. Bu sıxlıq və həmçinin ziyarətçilər arasındakı bəzi insanların təmkinsiz davranışı qarşılaşılan ən vacib problemlər arasındadır.

Mədəni irs sahələrindəki digər problem ətraf mühitin zibil ilə çirklənməsidir. Həm zibil atılacaq sahələrin çatışmazlığı, həm də ziyarətçilərin bu mövzuda diqqətsizliyi mədəni irs sahələrində ətraf mühitin çirklənməsi problemlərinə səbəb olur. Bu vəziyyət mədəni irs sahəsinə zərər verməklə yanaşı, ziyarətçilərin narazılığına səbəb olur. Turistlərin mədəni irs sahələrində bəzi əşyaları özləri ilə xatirə olaraq götürmələri mədəni irs sahələrində mənfi nəticələrə səbəb olan fəaliyyətlərdən hesab olunur. Bunun ən bariz nümunələrindən birinə Qobustandakı qayalıqları misal gətirmək olar. Xüsusilə, mağaraların içərisinə adların yazılması və bunu hətta sprey və ya boya ilə etmək kimi düzgün olmayan davranışlar bu mədəni irs nümunələrində bərpası mümkün olmayan izlər buraxır. Bu səbəbdən mədəni irsin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülmə zərurəti ortaya çıxır. Son dövrlərdə dövlətimiz tərəfindən mədəni irs turizminin inkişaf etdirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. Mədəni irsimizin təbliği beynəlxalq turizmin inkişafı və həmçinin turistlərin ölkəmizə olan marağının artması baxımından olduqca vacib addımlardan biri hesab olunur. 2021-ci il

dahi şair və mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880 illiyi tamam olması münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən “Nizami ili” elan edildi. Nizami Gəncəvinin geniş şöhrətə malik “Xəmsə” əsəri dünya poetik-fəlsəfi düşüncəsinin zirvəsində durur. 2021-ci ilin “Nizami ili” elan olunması bu görkəmli şair və mütəfəkkirin Azərbaycan və dünyaya yenidən tanıtılması sahəsində vacib addımların atılmasına şərait yaradacaqdır. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Nizami Gəncəvinin 870 illik yubileyi 2011-ci ildə UNESCO səviyyəsində qeyd olunub. Həmçinin bu il də dünya şöhrətli, dahi şairin 880 illik yubileyi respublikamızla birlikdə, UNESCO-da və bir çox xarici ölkələrdə, eyni zamanda TÜRKSOY-da qeyd olunacaq. Həmçinin bu kimi tədbirlərin onlayn şəkildə də reklam və təbliğat işləri aparılmaqdadır. Buna misal olaraq “Təhsil” Respublika İdman Mərkəzinin təşkilatçılığı, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Şahmat Federasiyasının dəstəyi ilə Nizami Gəncəvinin 880 illiyinə həsr olunmuş “Nizami Ganjavi-880” beynəlxalq onlayn şahmat turnirini göstərmək mümkündür. Bununla yanaşı, İspaniyanın “Tu Voz en Pinares” adlı ədəbi portalı, Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi (AzSTC) və İspaniyanın Azərbaycanlılar Birliyi arasında ortaq bir layihə çərçivəsində yazılmış “Nizami Gəncəvi ili: Gələcəyin Çağırışı” adlı məqaləsini də nəşr etmişdir. Bununla yanaşı, Bakıda “Netflix İndoneziya” tərəfindən Leyli və Məcnunun sevgisindən bəhs edən “Leyla Majnun” filmi çəkilib. Film, dahi şair və mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poemasına əsaslanıb. Ölkəmizdə 2021-ci ilin Nizami ili olması münasibətilə filmin bəzi kadrları Azərbaycanda çəkilib. Bu filmi Netflix platformasının Azərbaycanda ilk layihəsidir. Filmin bir hissəsinin Azərbaycanda çəkilməsi həm Nizami Gəncəvinin mədəni irsinin dünyada geniş şəkildə tanınmasına həm də gələcəkdə bu platformanın ölkəmizdə imza atacağı yeni layihələrin təməli olmasına zəmin yaratdı. Dahi şairin Azərbaycan mədəni irsinə verdiyi tövhələr misilsizdir. Əsərlərinin illər öncə yazılmasına baxmayaraq indi də ölkəmizin

mədəni irsinin dünyada tanınmasına və turizmin inkişafına öz tövhəsini verməkdədir. Ölkəmizin bu cür ədəbiyyat və mədəniyyət nümunələrinin tanındılması və təbliğ edilməsi ölkəmizə gələn turistlərin artmasına səbəb olacaqdır. Nəticə etibarilə bu cür mühüm tədbirlər ölkə iqtisadiyyatının və turizminin inkişafına böyük tövhə verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. <http://www2.unwto.org>

Gülbahar Bayram Novruzzadə
Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
magistrant
ngulbahar99@gmail.com

MÜƏSSİSƏLƏRDƏ VERGİ UÇOTU VƏ AUDİTİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Açar sözlər: vergi, uçot, audit, büdcə, hesab

Key words: tax, accounting, audit, budget, account

"Xəbər" şəklində ötürülən məlumatlar ilk növbədə müəyyən bir quruma ödənilir. Vergilər və digər ödənişlər büdcə hesablarında əks olunur. Vergilər hər biri müəyyən bir ödənişlə qeydiyyatda alınan müəyyən növlər kimi təsnif edilir. Hesablamalar:

- Aksizlər
- Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi
- Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi
- Əlavə dəyər vergisi
- Əmək haqqından gəlir vergisi

Uçot hesablarının uçotu zamanı əsas vergi növlərinin büdcəyə ödənilməsinə tənzimləyən qaydaları nəzərdən keçirmək lazımdır. Hüquqi şəxslər üçün müavinət vergisinin hesablanması uçotda əks olunur: hesablama Dt 801, Kt 521 "Vergi yığımları"-büdcəyə çatan gəlir vergisi. Verginin balansə köçürülməsi qeyd olunur: büdcə mənfəət vergisi subhesabı - Dt 521, Vergi rüsumları - Kt 223 ödəyir. Mühəsibat uçotunda hesablanan gəlir vergisi məbləği 801 - Universal Fayda (zərər) debet hesabında əks olunmasına baxmayaraq, bu məbləğ agentliyin vergi tutulan faydalarını azaltmır. 31 - Əlavə əlavə dəyər vergisindən xilas olmaq, təşkilatın vergi güzəştləri üçün satış gəlirlərini necə təyin etməsindən asılıdır: çıxdıqda və ya ödənişdə (nağd hesablama və ya metoddan asılı olaraq). Agentlik vergi güzəştləri və malların (işlərin və

xidmətlərin) satışı üçün vəsaitin hələ alıcılar (müşətilər) tərəfindən ödənişə daxil olmadığını müəyyən edərsə, ƏDV hesablanması vergi hesabının əlavə dəyərinin məqsədinə uyğun gəlir, 531-hesab daxilində açılması təklif olunur.

Ən çox görülən hesablamalar arasında aktivlər və podratçılar ilə hesablaşmalar var. Uçot mütəxəssislərinə gəldikdə, qayğı göstərilməlidir; müəssisələrdə mühasibat forması hazırda müstəqildir. Məlumatlara görə, şirkətlər mal və podratçıları ödəmə haqqı ilə ödəyirlər. 531 - Bütün əməliyyatlar yükün dəyərindən, məqbul fəaliyyətlərdən və ödəmə müddətindən asılı olmayaraq uçotlar vasitəsilə həyata keçirilir. Günlüklərə görə, bu hesab maddi dəyərləri, görülən işləri və göstərilən xidmətləri qeyd edir. Əldə edilmiş maddi dəyərlər, qəbul edilmiş fəaliyyətlər və ya istehlakçı xidmətləri üçün bütün fakturalar ödəmə müddətindən asılı olmayaraq əks olunur. 531 - Mühasibat uçuşunda baş verən malların, materialların və xidmətlərin dəyəri "Kreditorların müştərilər və podratçılar qarşısında qısamüddətli öhdəlikləri" hesabına yerləşdirilir. Materialların daşınması, 531 - vəərəqə, material, mal, istehsal və marketinq xərcləri və s., daxili mühasibat agentlik mühasibatlığının mürəkkəb və vaxt aparan sahələrindən biridir. Bunlara iş uçotu, fərdi uçot, sosial sığorta və təhlükəsizlik və s. hər növ əmək ödənişlərinə əlavə olaraq bonuslar, müavinətlər və digər ödənişlər üçün hesabların uçuşu 533 - "Əmək borcları" nda aparılır. Əmək haqqı hesabı, işçinin işlədiyi şöbədən və nə etdiyindən asılı olaraq 533 kredit hesabında əks olunur və onunla əlaqəli hesablar seçilir. Bizim dövrümüzdə ticarət xidmətləri üçün uçotlar alınıb. Günlüklərə görə, bu hesab maddi dəyərləri, görülən işləri və göstərilən xidmətləri qeyd edir. Əldə edilmiş maddi dəyərlər, qəbul edilmiş fəaliyyətlər və ya istehlakçı xidmətləri üçün bütün fakturalar ödəniş müddətindən asılı olmayaraq əks olunur. Bəzən şirkətlər hesablamalarında vektorlardan da istifadə edirlər. Gec ödəmənin bir hissəsi olaraq məhsulu olduğu üçün alıcıya məhsulun vektor sertifikatı deyilir. Mütəxəssis aşağıdakı hallarda Malsatana (analizator) iddia edə bilər:

Vergi və əmanət hesablarının təftişi mürəkkəb bir yoxlama sahəsidir və hər verginin tam yoxlanılmasını tələb edir. Vergi bəyannamələrində əks olunan göstəricilərin uyğunluğunun yoxlanılması iki mərhələyə bölünə bilər: (3) məhdud sayda məlumat mənbələrindən istifadə edərək pozuntuların açıqlanması; (4) yoxlamada bütün uçot mühasibat göstəricilərindən istifadə edərək hərtərəfli yoxlama.

- Malstannın hesabında bir aritmetik səhv aşkar edildikdə (örtük); Əmtəyə daxil olan maddi dəyər çatışmazlığı aşkar edildikdə;

- Müqavilə öhdəlikləri podratçı tərəfindən yerinə yetirilmədikdə.

531 - Uçot siqnalında "Sağlamlıq olmayan kreditörlərə və podratçılara qısamüddətli borclar" hesabında götürülmüş aktiv və materialların uçotu; İstehlakçılara xidmətlərin dəyəri ilə bağlı nə edilir. Maddi nəqliyyat xidmətlərinin dəyəri 531 - İstehsal materialları, Malların istehsal və satış xərcləri və s. gəmidən alınmış hesablardakı borclara yazılır. Hal-hazırda mallarda heç bir tənzimləmə yoxdur; Məhsulun qiyməti vaxtında ödəniləcəkdir. Buna görə məhsulların tədarükü və tədarükü baxımına dair müqavilələr əvvəldən bağlanır; ödəmə şərtlərinə uyğun olaraq. Bu vəziyyətdə maddi dəyərlər nəzərdə tutulan yola köçürülür; o avans podratçıya göndərilməlidir. Proses rəsmi olaraq bu şəkildə uçotda tanınır:

Dt 243 Kt 221

Bildiyimiz kimi, hər hansı bir əməliyyat şirkətinin əsas məqsədi üstünlükdür. Aydın ki, burada heç bir məhsul olmayacağına sonda istehlakçıya çatdırılmalıdır. Bəzi qurumlar var; İstehsal olunmuş məhsulların alıcılarını tapmaq üçün xüsusi avadanlıq xidməti mövcuddur.

Nəhayət, nəticəyə gəlmək və bəzi tövsiyələr vermək olar:

- Vergi sistemi islahatları Azərbaycan iqtisadiyyatına müsbət təsir göstərir; və mövcud vergi prinsipləri beynəlxalq standartlara uyğun olaraq mümkün qədər istifadə edilmişdir.

- Mühasibat planlaşdırma proqramı aşağıdakı elementlərlə birləşdirilməlidir: qurumdakı daxili nəzarət sisteminin qiymətləndirilməsi, əvvəlki yoxlamalar üzrə auditorların tövsiyələrinin icrası, audit büdcələrinin ümumi planının hazırlanması, hesabların audit mərhələlərinin hazırlanması büdcə, audit sənədlərinin hazırlanması və yüksək səviyyəli auditoriyanın tərtib edilməsi.

- Müasir audit praktikasında ən vacib problemlərdən biri mühasibat uçotu ilə vergi uçotu arasındakı qarşılıqlı əlaqəni izah etməkdir. Vergi planı ilə mühasibat planı arasındakı əlaqə və paralel mövcudluğu barədə aviasiya cəmiyyətində ciddi mübahisələr var. Fərqli baxışları təhlil etməyimiz maliyyə uçotuauditin müstəqil bir sahəsi olduğu və əsas məlumat mənbəyinin mühasibat uçotu olması qənaətinə gəlməyimizə səbəb oldu.

Gülgəz Məhəmməd qızı Rzayeva

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant

Gulgez.rzayeva@yandex.ru

ÖMƏR ELDAROVUN YARADICILIĞINDA XATİRƏ LÖVHƏLƏRİNİN BƏDİİ TƏZAHÜRÜ

Açar sözlər: heykəltəraşlıq, xatirə, lövhə, kompozisiya, obraz, material, quruluş

Key words: sculpture, memorial, plaque, composition, image, material, structure

Dünya incəsənətində tarixi hadisələrin və şəxsiyyətlərin xatirələrinin ədəbiləşdirilməsi məsələsi, obrazların bədii izahlarının seçimi xüsusi aktualıq kəsb edir. Tarixi yaddaşın bədii vasitələrlə ədəbiləşdirilməsinin ən geniş yayılmış növü olan memorial lövhələr memarlıq abidələri və heykəltəraşlıqla sıx sintez təşkil edir və cəmiyyətin tarixi, maddi mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi kimi çıxış edir.

Azərbaycanın görkəmli heykəltəraşı Ömər Eldarovun ərsəyə gətirdiyi memorial lövhələr möhtəşəmliyi və kompozisiyanın bütövlüyü ilə seçilir. Əsərlərində xırda detalları belə incəliklə işləyən heykəltəraş müstəqillik illərimizdə ölkəmizin görkəmli şəxsiyyətlərinin xatirə lövhələrini peşəkarlıqla yaratmağa davam edir.

Romantika və dinamikaya meylik, obrazın daxili aləmindəki ziddiyyət Ömər Eldarovun portretlərinin səciyyəvi xüsusiyyətlərindəndir. Əsərlərinin hər birində müəllifin dəsti-xətti özünü açıq şəkildə biruzə verir. Onun memorial lövhələri yığcam forma və dolğun bədii tutuma malikdir.

Heykəltəraşın yaratdığı digər maraqlı xatirə lövhə isə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin binasında quraşdırılmışdır. Düzbucaqlı bürünc paneldə 2 ayrı kompozisiya

təsvir edilib. Bu 2 ayrı kompozisiyalarda məşhur pedaqoqlar Məhəmməd Tağı Sıqdi və Yanuş Korçak təsvir edilib. Kompozisiyaları yuxarı hissədə əllərində kitab və şam tutan 2 qadın təsviri birləşdirir. Sol tərəfdə Azərbaycan maarifçisi, pedaqoq, şair, publisist Məhəmməd Tağı Sıqdi şagirdləri ilə təsvir olunmuşdur. Bu çoxfiqurlu kompozisiyada Tağı Sıqdi və onun 6 şagirdi dövrünün geyimində təsvir edilib. Arxa fonda Möminə Xatun türbəsini görürük. Bu da Təsədüfi deyil, çünki Məhəmməd Tağı Naxçıvanda ilk anadilli məktəbin yaradıcısıdır. Sağ tərəfdə isə Polyak, pedaqoq, yazıçı, publisist, Yanuş Korçak qucağında körpə uşaq ətrafında isə 6 balaca uşaqla təsvir edilib. Yanuş Korçak həm də Uşaqlar evini yaratmışdı və buranı tez-tez ziyarət edirdi. Arxa fonda Polşada Varşavanın məşhur yerlərindən olan “Köhnə Şəhər” meydanı təsvir olunub. Mərkəzdən qalxan günəş elmin dünyamızı işıqlandırdığını ifadə edir. Təsvir olunan obrazlar ifadəliliyi, kompozisiyanın tamlığı, detalların incəliklə işlənməyi, dinamikliyi ilə seçilir.

Azərbaycanın görkəmli heykəltəraşı Ömər Eldarovun ərsəyə gətirdiyi memorial lövhələr möhtəşəmliyi və kompozisiyanın bütövlüyü ilə seçilir. Azərbaycanın dövlət xadimi Şıxəli Qurbanovun memorial lövhəsi çəhrayı qranitdən hazırlanıb. Düzbucaqlı lövhənin mərkəzində düşüncələrə dalmış Şıxəli Qurbanov sol profildən təsvir olunub. Sol əlini gicgahına qoyub. Sağ tərəfdə kitab rəfi və onun üzərində kitablar təsvir olunub.

Ömər Eldarov 2006-cı ildə görkəmli bəstəkar Fikrət Əmirovun xatirə lövhəsini işləmişdir. Qara qranit lövhədə həll edilmiş bəstəkarın portreti təsvir edilib. Çatılmış qaşlarla düşüncəli tərzdə təsvir olunub.

Ömər Eldarov Zərifə Əliyeva 2 ünvanında yerləşən iki memorial lövhənin müəllifidir. Onlardan biri ümumillik lider Heydər Əliyevə digəri isə Zərifə Əliyevaya məxsusdur. Sol tərəfdə Heydər Əliyevin lövhəsi, sağda isə Zərifə Əliyevanın lövhəsi yerləşir. Heykəltəraş burada Heydər Əliyevi dövlət başçısı kimi deyil, ailə başçısı, həyat yoldaşı kimi təsvir edib. Heydər Əliyev sağ tərəfə, sanki Zərifə

Əliyevanın xatirə lövhəsinə baxırmış kimi təsvir edilib. Zərifə Əliyevanın lövhəsi isə sağ tərəfə, Heydər Əliyevin lövhəsinə baxır.

“Terror” adlı əsərində Ömər Eldarov ADNSUda 30 aprel terror qurbanlarının xatirəsinə baryef hazırlamışdır. Olduqca böyük ölçülərə malik əsərin maraqlı kompozisiyası var. 11 ədəd qızılgülün ətrafında böyük bir əqrəb... Bu 11 qızılgül Terror nəticəsində həlak olmuş, 7 tələbə, 4 müəllim kollektivini təmsil edir.

Ömər Eldarovun yaradıcılığından bəlli olur ki, Bakı şəhərinin xatirə lövhələri həm sovet, həm də müstəqillik dövrünə görə öz bədii həllinə görə fərqlənir.

Ədəbiyyat

1. Ağasoy-Səfərova, 2015: 14- Ağasoy-Səfərova H. (2015).
2. Əliyev Z. XX əsr Azərbaycan heykəltəraşlığının inkişaf mərhələləri. Bakı. Elm və Təhsil. 2016. S. 190
3. Qacar G. Ömər Eldarov. “Sərvət” albomlar silsiləsi. Bakı: Şərq-Qərb. 2013. S.96
4. Mürsəlov M. Sərgi rəhbərə həsr olunub. Ədəbiyyat və incəsənət qəzeti. Bakı. 14 mart 1970. Səh.13
5. Seyidəhmədli G. Azərbaycan memorial heykəltəraşlığının bədii xüsusiyyətləri (Fəxri Xiyabanın abidələri əsasında). Bakı. 2020. s. 260

İrana Hacıbala qızı Babayeva

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant
irana.babayeva1988@gmail.com

AQROTURİZMƏ ELMİ KONSEPTUAL YANAŞMA

Açar sözlər: *aqroturizm, turizm, kənd təsərrüfatı, dövlət siyasəti*
Keywords: *agritourism, tourism, agriculture, state policy*

Müasir dövrdə aqroturizm dövlət siyasətinin əsas prioritet istiqamətlərindədir. İnsanların kənd yerlərində istirahətmə adəti və ya indi adlandırdığımız “aqroturizm” trendi daha qədim vaxtlara təsadüf edir. Belə ki, bu istirahət (səyahət) növü əslində insanların uzun illər boyu səslü-küylü şəhərlərdən uzaqlaşmaq və yay aylarını kənd, rayon yerlərində yaşayan qohum-əqrabaları ilə keçirmək arzusu üzərində formalaşmışdır. Kənd turizmi və aqroturizm bir çox istifadə edilən mənbələrdə və yaxud ədəbiyyatlarda eyniləşdirilməsinə baxmayaraq, aqroturizm kənd turizminin bir hissəsi olmaqla, turistlərin kənd həyat tərzinə cəlb edilməsinin, eləcə də kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərində iştirakının təmin olunmasıdır. İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, xüsusilə də kənd yerlərinin inkişafı üçün kənd turizminin və yaxud aqroturizmin rolu əhəmiyyətli dərəcədə böyükdür. Azərbaycanda turizm və kənd təsərrüfatının inkişafı üçün kifayət qədər potensial vardır. Hər iki sektorun inkişafı ilə bağlı bu istiqamətdə əhəmiyyət kəsb edən dövlət proqramları hazırlanmış və müvafiq qanunvericilik qəbul edilmişdir. Aqroturizm fəaliyyətlərinin təşkilinin əsas məqsədi aqroturizm fəaliyyətinə başlamaq istəyən fermer və yaxud sahibkara aqroturizm xidmətlərinin göstərilməsi və təşkili üçün lazımı məlumatların və bilgilərin verilməsidir. Aqroturizm konsepsiyasını və anlayışını, aqroturizm fəaliyyətinə başlamaq üçün kəndlərdə və təsərrüfatlarda olan resursların qiymətləndirilməsini və təhlili metodologiyasını; aqroturizmdə yerləşdirmə vasitələrinin təşkilini, eləcə də aqroturizm fəaliyyətinə başlamaq üçün biznes

planının hazırlanması metodologiyasını ətraflı izah edən və ən əsası bu istiqamətdə fəaliyyətə başlamaq üçün müvafiq qanunvericilikdən irəli gələn məsələləri aydınlaşdıran bələdçilik kitabları hazırlanmalıdır.

Aqroturizm - kənd təsərrüfatı ilə turizm sektorlarının kəsişməsindən meydana gələn turizm növüdür. Aqroturizmin əsas mahiyyəti aktiv təsərrüfat sahələrinə, fermalara və kənd təsərrüfatının digər sahələrinə səyahətlərdir. Volfe və Holland (2005) öz yazılarında qeyd edirlər ki, bu fəaliyyət növü ABŞ- da artıq 1800-cü illərə təsadüf edirdi. O vaxtlar, insanlar kənddə uşaqlığın arzusu olan - ot tayası üzərində dincəlməyini, nənənin bişirdiyi dadlı kənd kartofunun kənd xaması ilə yeyilməsini, kənd uşaqları ilə birgə dağları, dərələri, çayları gəzib dolaşmağı, onlarla birlikdə əkinlə məşğul olmağı, vaxtı çatanda məhsulun bəhrəsini görmək üçün yığırda iştirak etməyi, baba ilə mal-qara, qoyun-quzu otarmaq və axşam bir qədər yorğun gəlib təbii və dadlı yeməklərdən dadmağı, kənd həyatının ən gözəl günlərini yaşamağın nə vaxtsa bir iqtisadi göstəriciyə, gəlir mənbəyinə çevrilməyini bəlkə də heç düşünmürdülər. Müasir dünya bu rekreasiya imkanını artıq uğurlu bir ticari imkana çevirir. Beləliklə, təsərrüfat sahələri həmin əraziyə gələn turistlərə və qonaqlara müxtəlif növ xidmətlər təklif edir. Qonaqlar kənd təsərrüfatı sahələrində səmərəli vaxt keçirir, görülən işlərə köməklik etmək şansı əldə edir, təsərrüfat sahəsinin vəziyyətinə, işlərinə bələd olur, həmçinin həmin sahələrin məhsullarının alıcısı qismində də çıxış edirlər. Əsas məqsəd, turistləri kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərinə cəlb etmək; kənd evində/təsərrüfatda yaşamasına şərait yaratmaq və turistlərə yaddaqalan təcrübə yaşatmaqdır. Turistlərin gəlmə-getmə məkanları, onların demoqrafik, iqtisadi göstəriciləri fərqli olduğu kimi onların səyahət etmək maraqları – “motivasiyaları” da fərqli olur. Ümumilikdə turistlərin emosional ehtiyacları onların səfərlərinin təşkilində mühüm rol oynayır.

Aqroturizm yeni praktiki kənd təcrübəsini və təəssuratlarını, kənd həyatını ənənəvi istirahətdən üstün tutan turistlər üçün daha maraqlı olur. Bu turistlərin kənd həyatına, kənd heyvanlarına, təbiətə, bitkilərə, yerli əhaliyə, kəndin sakitliyi və hüzuruna olan emosional bağlantıları daha güclü olur və bu faktorlar onların turist məkanını seçmələrinə

birbaşa təsir edir. Beləliklə, aqroturizm fəaliyyətlərinə başlayan fermer və ya sahibkarlar təşkil etdikləri fəaliyyətlərin rəngarəngliyi ilə müxtəlif turistləri cəlb edə bilirlər.

Aqroturizmin ən vacib üstünlüyü ondan ibarətdir ki, o yerli məhsullardan və mövcud imkanlardan istifadə etməklə region gəlirlərini artırır və iqtisadi çətinliyin aradan qaldırılmasına, eyni zamanda yüngülləşməsinə kömək edir. Bu isə fermerlərə öz təsərrüfatlarını dirçəltməyə şərait yaradır. Aqroturizm Avstraliya, Kanada, ABŞ və Filippin də daxil olmaq şərtilə dünyanın bir çox yerlərində bir inkişaf sənayesi olaraq düşünülməli niş turizmin bir formasıdır. Niş turizmi müəyyən bir konsepsiya və ya mövzuya yönəlmiş xüsusi turizm növüdür və yaxud niş turizmi ixtisaslaşmış turizm növü olaraq daha segmentlənmiş turizm fəaliyyətlərini nəzərdə tutur. Niş turizminin bir çox növü vardır və buna macərə turizmi, film yeri turizmi, miras turizmi, art (incəsənət) turizmi, şərab turizmi, golf turizmi, təbiət turizmi, trekinq və s daxildir. Ölkəmizdə niş turizmi üçün əlverişli şərait olduğundan, ölkəmizin insanlarını, turizm üçün uyğun olan yerlərini və qonaqpərvərliyini tanıtmaqla bu turizm növünü inkişaf etdirmək mümkündür. Aqroturizmin ən böyük səmərəsi odur ki, insanlar ətraf mühit və kənd təsərrüfatı barədə geniş məlumat toplayır, təcrübə qazanır, gündəlik həyatlarında dəyişikliklər edirlər. Nəticədə aqroturizm ailə ilə birlikdə işləyərək, kəndin adət-ənənəsi və mədəni irsini qoruyub saxlayaraq, ölkə iqtisadiyyatını dirçəldərək cəmiyyətə və insanlara xeyir verir.

Ədəbiyyat

1. Aqrar Xidmətlər Agentliyi
2. Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi

Mirqədir Əlimurad oğlu Əhmədov

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

magistrant

mirqedirakhmedov98@gmail.com

**MÜHARİBƏ MÖVZUSUNDA ÇƏKİLMİŞ “DÜNKERK”
VƏ “TAM METAL PENCƏK” FİLMLƏRİNDƏ
REJİSSOR ÜSLUBUNUN FƏRDİLİYİ**

Açar sözlər: müharibə kinosu, Stenli Kubrik, Kristofer Nolan, üslub, Dünkerk, Tam metal pencək

Key words: war movie, Stanley Kubrik, Christopher Nolan, style, Dunkirk, Full Metal Jacket

Müharibə bütün incəsənət sahələri üçün həmişə aktual mövzu olmuşdur. Kino da öz növbəsində müharibəni müxtəlif aspektlərdən tamaşaçıya çatdırmağı bacarmışdır. Zaman keçdikcə yeni rejissorların meydana gəlməsi müharibə mövzusunə baxış bucağına da təsir etmişdir. Həm tragikomediyalarda, həm dram janrında, həm də melodramlarda müharibə mövzusunun ən yaxşı nümunələrinə rast gələ bilərik. Çarli Çaplinin “Böyük diktator”, Viktor Fleminqin “Küləklə sovruqlar”, Kristofer Nolanın “Dünkerk” filmləri fikrimizi təsdiq edir. Çaplinin ironiyası, Stenli Kubrikin fəlsəfəsi və Stiven Spilberqin emosional yanaşması bir-biri ilə müqayisə edilməyəcək dərəcədə müxtəlifdir. Eyni zamanda ön cəbhə filmlərinin qanlı vuruş səhnələrini, arxa cəbhə filmlərinin aclıq və səfalət çəkən “sağ qalanları” əvəz edir. Bu isə müharibəni daha yaxından, bütün çıpaqlığı ilə görməyimizə şərait yaradır. Emir Kusturitsa isə müharibə kimi dəhşətli fəlakətə yumor prizmasından yanaşır. Rejissorun “Südlü yolda” filmi bizə müharibənin bir nağıl olduğunu təlqin edir.

Nolanın “Dünkerk” filmi son dövrlərin ən soyuqqanlı müharibə filmlərindən biridir. Üç fərqli xarakter və üç fərqli mövzu aspektindən yanaşan rejissor süjet xəttini hava, su və quru üzərində

qurur. Ən maraqlı məqam isə bu üç fərqli məkanda baş verən hadisələrin zamanının da fərqli olmasındadır. Sahilədə baş verən hadisə bir həftəni, havada baş verən hadisələr bir saati, suda baş verənlər isə bir günü nəzərdə tutur. Nolanın digər filmlərində rastlaşdığımız zaman və məkan fərqliliyi burada da qarşımıza çıxır. Elmi fantastikanı sevən rejissor müharibə janrında belə zamanla oynamaqdan əl çəkmir. "Dünkerk" xronometrajına görə Nolanın digər filmlərindən xeyli qısaadır. Dialoq azlığı filmin orijinallığına xələl gətirmir. Əsasən qəhrəmanlıqdan daha çox sağ qalmaq üçün verilən mübarizəni göstərən filmdə vətənpərvərlik, dram və sevgi hekayəsi izləmirik. Nolan sanki bizi birdən-birə müharibənin qucağına atıb uydurma emosionallıqdan uzaqlaşdırır. Həqiqi müharibənin soyuqqanlı üzü ilə bizi qarşı-qarşıya qoyur. Filmə heç bir obrazla empatiya qurmağımıza imkan vermir. Rejissor sanki deyir: "siz filmin iştirakçıları yox, izləyicilərisiniz." Filməki ölüm səhnələri bizdə heç bir emosional hiss oyatmır. Hər şey çox soyuqqanlı bir şəkildə başlayır, davam edir və bitir. Burada maraqlı bir məqam var: tək Nolan deyil, kinematoqraf artıq sadələşməyə və ifrat, yalançı vətənpərvərlik pafoslarından xilas olmağa can atır. Tamaşaçı da soyuqqanlı və orijinal qəhrəmanlara üstünlük verir, onları izləmək istəyir. Bu baxımdan Kubrikin "Tam metal pencək" filmi də qeyd edə bilərik. İki hissədən ibarət olan film sadəcə müharibənin görünən tərəfini deyil, eyni zamanda fərdlərin müharibədə və real həyatdakı adaptasiyasından da danışır. Psixoloji problemlər yaşayan insanların nə dərəcədə orduya yararlı olub-olmadığı müzakirə edilir. Əsgərliyə yeni gedən bir oğlanın yaşadığı gərginliyi onunla birlikdə yaşayan bizlər Kubrikin qəddar caynağına ilişirik. Ancaq bu müharibə başqa filmlərdə görməyə alışdığımız müharibələrdən deyil. Buradakı personajlar bizim həyatda tanış olduğumuz real insanlardır. Müharibədən qurtulub azadlığa qovuşmaq istəyən, hər keçən gün sistemin daha da qula çevirdiyi kölələr halına gələn, xəyallarından arınmış insanları görürük. Müharibədə qəhrəmanlıq eşqinə düşməyən, sadəcə, gün sayan insanların həyatına işiq tutan Kubrik bu filmi ilə həqiqi müharibənin

dəhşətlərini yaratmağı bacarmışdır. Bu günə qədər izlədiyimiz müharibə filmlərində alışıdığımız vətəni sevən “qəhrəmanlar”ı Kubrikin və Nolanın “sağ qalmağa” çalışan obrazları əvəz edir. Bu tendensiya, son dövrlərdə çəkilən müharibə filmlərinin çoxunda özünü qabarıq şəkildə göstərir.

Ədəbiyyat

1. “Dunkirk” – Haq Sebaq-Montefiore
2. The Nolan Variations: The Mo movies, mysteries and marvels of Christopher Nolan
3. Stenli Kubrik: bioqrafiya kitabı
4. “Stenli Kubrik üzərinə” Melis Gümüş məqalə (1928-1998)
5. <https://www.screendaily.com/news/christopher-nolan-explains-why-dunkirk-was-a-gamble-that-required-a-leap-of-faith/5124856.article>
6. <https://filmhafizasi.com/kubrick-diyor-ki/>

Nərgiz Mirnizam qızı Mənsimova

Azərbaycan Dövlət Memarlıq və İnşaat Universiteti

magistrant

nargis1997@bk.ru

AZYAŞLI AUDİTORİYA ÜÇÜN KİNONUN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: uşaq kinosu, folklor nümunələri, milli musiqi, nağılvarilik, dostluq, cəsarət, doğruluq, fantastika, sehrli aləm

Key words: children's cinema, examples of folklore, national music, fairy tale, friendship, courage, accuracy, fiction, magical world

Öz təbiəti və kütləvililiyi etibarilə daha çox tamaşaçı toplamağı bacaran kino sənətində müxtəlif janrlı və mövzulu filmlərin ekranlara gətirilməsinə səy göstərilir, böyüklərlə yanaşı, uşaqların da, sevə-sevə izləyəcəyi mövzular ön plana çəkilir. Uşaqlar üçün yaradılışdan, hər şeyin oyun təsiri bağışladığını nəzərə alıqda, kinonun onlar üçün də əhəmiyyətli olduğunu görürük. Çünki, vizual həll vasitələrinə ən tez və ən çox onlar inanırlar. Uşaqlar üçün realıq və oyun arasındakı sərhəd şəffafdır, onlar özlərini bütünlüklə olduqları situasiyaya tabe etdiklərindən, kinoda gördükləri şeylərə də, münasibətləri təbii olur. Uşaqlar, böyüklərin gülmədikləri hər bir hadisəyə gülür və böyüklər üçün adi bir şey olsa belə, onlara maraqlı gələn hər hadisəyə diqqətlə baxırlar.

Sovet dövründə Azərbaycanda uşaq kinosu elə də çox çəkilməyib. Buna baxmayaraq uşaqların maraqla izlədikləri və hələ də unudulmayan filmlərimiz var. Bu filmlərdə tərbiyəvi əhəmiyyəti olan mövzular önə çəkilir. “Sehrli xalat”, “Şir evdən getdi”, “Cin mikrorayonda”, “Bir qalanın sirri”, “Qərib cinlər diyarında” filmləri dövrünün ən baxılan filmləri sırasında idi. Maraqlı olan bu idi ki, yaşlı nəsil də bu filmlərə biganə deyildilər. Bu filmlər uşaqların tərbiyəsində, yetişməsində, onların yaxşı ilə pisi ayırd edə bilməsində, mehriban və sadıq olmalarında mühüm rol oynayırdı.

Bu filmlərdə rejissorlar Azərbaycanın sehrli nağıllarından və folklor ənənələrindən də, geniş istifadə edirdilər. Bu həm də, öz milli dəyərlərimizi gələcəyimizin bir parçası olan uşaqlara aşılamaq üçün çox yaxşı fürsət idi. Rejissorlar, həmin filmlər vasitəsilə uşaqları Azərbaycan milli musiqisi və milli rəqsləri ilə yaxından tanış edirdilər. Adlarını çəkdiyimiz filmlərin hər biri mövzu etibarilə digərindən tamamilə fərqlənirdi. Bu dövrdə olduqca güclü fantastik təxəyyülə malik rejissorlar və ədiblər çalışır, sehrli xalat, Göygöz kosa kimi obrazlarla təkcə uşaqları deyil, eyni zamanda böyükləri də heyrləndirirdilər. “Sehrli xalat” filmində, Əlisəttar Atakişiyev dövrün ağır şərtlərini arxa plana çəkib, fantastik təxəyyül və istedadlı rejissor işini ön plana çəkmiş, məhdud texniki imkanlarla heyratamiz film ərsəyə gətirə bilmişdi. Uşaqlar üçün fantastika janrında üç bədii film çəkən rejissor sirlərlə dolu, sehrli aləmə səfər etməyi sevir, xəyalında canlandırıdıklarını təsvir etməyi çox gözəl bacarır, tamaşaçıların diqqətini sadə bədii filmlərdən daha güclü mövzulara ustalıqla yönəldirdi. Rejissor, folklor nümunələriylə işləməyi sevir, hekayələrin, nağılların qəhrəmanlarını canlı insanların timsalında uğurla canlandırır, çəkdiyi filmlərin nağılvari səhnələrindəki mizan, dekorasiya və bəzək əşyalarını öz əliylə hazırlayıb, ərsəyə gətirirdi. Onun nağıl-fantastika aləminə gözəl bələd olması çəkdiyi uşaq filmlərində özünü çox yaxşı büruzə verirdi. Rejissoru olduğu filmlərdə də geyim, qrim rəssamlarının peşəkarlığına, operator işinin dəqiqliyinə diqqət yetirirdi. Fon və ön plan kadrlarının qüsursuzluğuna çalışırdı. Xalqını, millətini sevən rejissor, çəkdiyi filmlərdə müasir həyatla folklor motivlərinin sintezini yaradır, vətənpərvərlik, böyüyə hörmət, kiçiklərə sevgi, zəhmətsevərlik kimi müsbət xüsusiyyətləri təbliğ edirdi.

Müasir dövrdə də, uşaqlarda milli-mənəvi dəyərlərə istək aşılamaq biləcək filmlər çəkilir. Bu filmlər uşaqları mənəvi cəhətdən zənginləşdirir və onların əsl Azərbaycan vətəndaşı kimi yetişmələrinə şərait yaradır. Xalq nağıllarındakı vətənə bağlılıq, qəhrəmanlıq, dostluq, doğruluq və digər hisslərin uşaqlara aşılamaq müasir filmlərdə də yer alır. Müasir uşaq filmlərinə

nümunə kimi “40-cı qapı” (rejissor Elçin Musaoğlu) “Buta” (rejissor İlqar Nəcəf) filmlərini göstərmək olar. Əgər “40-cı qapı” yeniyetmə oğlanın mürəkkəb həyatını ürək ağrısı ilə təsvir edirsə, “Buta” filminə rənglər danışır. Əsas mənası həyat olan buta həm də, gül qönçəsi, meyvə toxumu, günəş, su damlası, alov dili mənalarnı da verir.

“Azərbaycanfilm” kinostudiyasında istehsal olunan bütün uşaq filmlərinin ideyası cəmiyyət üçün yararlı vətəndaş anlamını təbliğ etmək, uşaqların gələcək səviyyəsinin püxtələşməsində müstəsna rol oynayan ibrətamiz meyarları ekranlaşdırmaq olub. Bu mənada XX əsrin ikinci yarısından etibarən çəkilən filmlərin bədii və texniki tərəfləri kiçik seyrçilərimizin diqqətini bu gün də özünə cəlb edir. İstər bədbin, istərsə də nikbin notlara ünvanlanmış filmlərin hər birinin intellektual aləmə mühüm çağırışları olub. Bu filmlərin hər birində qurub-yaratmaq, insani keyfiyyətləri dəyərləndirmək kimi cəhətlər üstünlük təşkil edir. Bu gün dünyanı uşaqlara qavradıqları şəkildə təqdim edən keyfiyyətli filmləri görmək, kiçik tamaşaçılarımız üçün ən böyük hədiyyədir.

Nəzrin Şahin qızı Əsədova

Xəzər Universiteti

magistrant

nazrin.asadova@khazar.org

TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏT TƏMİNATI

Açar sözlər: *keyfiyyət təminatı, ESG, Bolonya prosesi, daxili keyfiyyət təminatı, standartlar*

Key words: *quality assurance, ESG, Bologna process, internal quality assurance, standards*

Məhsul və ya xidmətin standartlara uyğun olmasını təmin etmək üçün həyata keçirilən fəaliyyət keyfiyyətin idarə olunması adlanır. Burada keyfiyyətə nəzarət standartlara uyğun olmayan məhsulun müəyyən olması və aradan qaldırılması, keyfiyyət təminatı isə belə qüsurlu məhsulların istehsalına yol verməmək olaraq başa düşülə bilər. Təhsil hər bir dövlətin gücünü əks etdirən məfhum olduğu üçün onun daim inkişaf etdirilməsi olduqca vacibdir. Müasir dövrdə daim tələb və ehtiyaclar dəyişir, inteqrasiyaya ehtiyac duyulur, rəqabətə davamlı kadrlara istək artır. Buna görə təhsilin də inkişafı və keyfiyyəti olduqca vacibdir. Təhsilin keyfiyyətli olması üçün bu proses idarə olunmalı, planlaşdırılmalı, nəzarət olunmalıdır. İstənilən sahədə keyfiyyət qarşıya qoyulmuş standartlara uyğun məhsul istehsal etməkdir. Təhsilin məhsulu isə təhsil alanlar, daha doğrusu onların göstərdikləri təlim nəticələridir. Təhsilin keyfiyyəti məzunların əldə etdikləri bacarıq və səriştələrin əmək bazarında tələblərə cavab vermək, mövcud situasiyalarda düzgün qərar vermə və rəqabətə davam gətirməkdə özünü göstərir. Ali təhsil müəssisələrində keyfiyyət texniki və tədris bazası, kadr təminatı, tədrisin aparıldığı metodlar, informasiya sistemlərinin tətbiqində özünü göstərir. Keyfiyyət təminatında əsas prinsiplər bunlardır:

1.Əxlaqi vaciblik-bütün fəaliyyətlərin əxlaqi dəyərlər çərçivəsində həyata keçməsi

2.Peşakar vaciblik-təhsil alanların ehtiyaclarının peşakarcasına ödənməsi

3.Keyfiyyət təminatı bət vacibliyi-digər müəssisələrlə rəqabətə davam gətirə bilmə

4.Hesabatlılıq-müəssisələr daim maraqlı tərəfləri mövcud vəziyyətlə bağlı məlumatlandırmalı və obyektiv olmalıdırlar.

Keyfiyyət təminatında Bolonya prosesi əsas yerlərdən birini tutur. Bolonya prosesində ilk addım 1998-ci ildə Sarbonna şəhərində 4 ölkənin imzaladığı bəyannamə ilə atılmışdır. Daha sonra 1999-cu ildə Bolonya şəhərində 29 ölkənin iştirakı ilə Bolonya bəyannaməsi qəbul edilmişdir. Bu bəyannamədə məqsəd Avropa ortaqlı təhsil mühiti yaratmaq olmuşdur. Bolonya prosesinin təməl hədəfləri bunlardır:

1.Qarşılıqlı tanınan diplomlarla təhsil alanları təmin etmək

2.Ali təhsildə bakalavr və magistr olmaqla iki pilləli təhsilə keçmək

3.Təhsildə kredit sistemini tətbiq etmək

4.Təhsil alanlar və təhsil verənlərin mobilliyini təmin etmək və inkişaf etdirmək

5.Təhsildə keyfiyyət təminatı sistemini formalaşdırmaq

6.Ali təhsili Avropa standartlarına uyğunlaşdırmaq.

7.Ömür boyu təhsil

8.Tələbələrin təhsil qərarlarının alınmasında iştirakı

Bolonya prosesi vasitəsilə keyfiyyət təminatında irəliləyişlər özünü göstərməkdədir. Belə ki, Avropaya inteqrasiya etmək baxımından olduqca vacibdir. Eyni zamanda tələbələrin fikirlərinin alınması, onların keyfiyyətin təmin olunmasına cəlb edilməsi demokratik qərarların alınmasına, təhsil müəssisələrinin çatışmazlıqlarının müəyyən olunmasına, tələbələrin və maraqlı tərəflərin əslində necə təhsil almaq istədiklərini anlamaqda köməkçi olur.

Keyfiyyət Təminatı üzrə standartlar 3 yerə ayrılır:

1. Daxili keyfiyyət təminatı
2. Xarici keyfiyyət təminatı
3. Keyfiyyət Təminatı agentlikləri

Keyfiyyət təminatının vacib hissələrindən biri də daxili keyfiyyət təminatıdır. Avropa ali təhsil müəssisələrində daxili təminatı təmin etmək üçün bir çox qurumlar 2005-ci ildə ESG, yəni keyfiyyət təminatı üzrə standartlar və qaydalardan ibarət sənəd qəbul etmişdir. Bu sənəd bir başa təhsili necə qurmağı tələb etməsə də, bu üzrə istiqamət verir.

ESG özündə aşağıdakı məqsədləri əks etdirir:

1. Avropa, milli və institusional səviyyədə təhsil üzrə keyfiyyət təminatının ümumi simasını müəyyən etmək

2. Avropa təhsil məkanında təhsilin keyfiyyət təminatını yaxşılaşdırılmasına imkan yaratmaq

3. Qarşılıqlı şəkildə tanınma və çevikliyi təmin etmək.

4. Keyfiyyət təminatı üzrə məlumatlandırma.

Prinsipləri isə bunlardır:

1. Ali təhsil müəssisələri keyfiyyət təminatı üzrə məsuliyyət daşıyır.

2. Keyfiyyət agentlikləri özündə ali təhsillə bağlı bütün məsələləri əhatə edir

3. Keyfiyyət təminatı eyni zamanda keyfiyyət mədəniyyətinin yaranmasında maraqlıdır.

4. Keyfiyyət təminatı tələbələrin, dövlətin və ictimaiyyətin ehtiyac və tələblərini nəzərə almalıdır.

Ədəbiyyat

1. https://ec.europa.eu/education/policies/school/quality-assurance_en#:~:text=Quality%20assurance%20involves%20the%20systematic,school%20leaders%2C%20and%20student%20assessments.
2. https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

Sevinc Cəbrayıl qızı Əsgərova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

magistrant

sevincesgerova2005@gmail.com

SOVETLƏR DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN MEMARLIĞININ İNKİŞAFININ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ İSTİQAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: memarlıq, inkişaf, şəhərsalma, layihələndirmə

Key words: architecture, development, urban planning, design

Böyük və şərəfli tarixə malik ölkəmizin memarlığının inkişafı qədim dövrlərdə, orta əsrlər dövründə Azərbaycan ərazisində təşəkkül tapmış Manna, Midiya, Atropatena, Qafqaz Albaniyası, Şəddadilər, Şirvanşahlar, Səfəvilər, Atabəylər və başqa dövlətlərin adı ilə bağlıdır. Daha sonra Sovetlər Birliyinin tərkibinə daxil edildiyi 1920-1991-ci illər müddətində müxtəlif təsirlərə məruz qalan Azərbaycan incəsənəti və ədəbiyyatı, o cümlədən ölkəmizin memarlığı "sosializm realizmi" adlanan bu ideologiyaya xidmət etməklə yanaşı həmçinin də inkişaf etdirilirdi.

1917-ci ildə Rusiya ərazisində, daha sonra isə 1920-ci ildə ölkəmizdə baş vermiş inqilab, memarlıq və şəhərsalmada daxil olmaqla mədəniyyətin hər bir sahələrində əsaslı dəyişikliklərin baş verməsinə səbəb yaratmışdır. Ölkəmizdə şəhərsalmanın inkişafı üçün müəyyən olunmuş ilkin şərtlər yaradılmışdır. Şəki, Gəncə, Salyan, Lənkəran və digər şəhərlərdə kiçik də olsa yeni sənaye müəssisələri var idi. Abşeronda xüsusilə də Buzovna, Suraxanı və Balaxanı ərazilərində geniş aspektli neft hasilatı aparılırdı (3, s.157).

İnqilabi sosialist idealar şəhərsalmanın inkişafına böyük təkan verdi. Şəxsi torpaq mülkiyyətinin ləğv edilməsi şəhərsalmanın inkişafı üçün əsaslı imkanlar yaratdı və kütləvi şəkildə tikintiyə səbəb oldu. Binaların yeni növləri, memarlığın müasir təsirli vasitələrinin inkişafı üçün zəmin yaratdı.

Sovetlər dövrü Azərbaycan memarlığının ilkin mərhələsi Bakının ətrafında fəhlə qəsəbələrinin - Montin (indiki N. Nərimanov rayonu), Razin (indiki A.Bakıxanov), Binəqədi (indiki M.Ə.Rəsulzadə) salınması ilə əlamətdardır. 1924-cü və 1927-ci illərdə tərtib olunmuş baş planı əsasında tikinti işləri genişləndirilmişdi.

Bu mərhələdə şəhərin mərkəzində olduğu kimi, onun ətraf hissələrində də ən geniş məişət binaları ucaldılmış, yeni yaşayış massivlərinin təməli qoyulmuşdur. Əgər şəhər ətraf hissələrində yaşayış qəsəbələrinin əsasını təşkil edən “kottec” tipli evlər üstünlük təşkil edirdisə, onun mərkəzində isə böyük müstəvili “zolaqşəkilli” fasadlarında və pəncərələrində dərin oyuqlu lociyaları olan üç-dördmərtəbəli binalar tikilmişdir (8, s.29).

Təkcə Bakının ətraf hissələrində deyil, həmçinin də tarixi mərkəzində, eləcə də şəhərin bilavasitə yaxınlığında konstruktivizm görünüşündə müxtəlif cür yaşayış evləri, xüsusilə mədəniyyət evləri və klublar, ictimai və inzibati binalar tikilirdi.

Bu tarixi dövr müddətində Azərbaycanda yeni yaşayış məntəqələrinin inşa edilməsi layihələrinə, köhnə şəhərlərin yenidən bərpası işlərinə maraq əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır.

Ölkəmizdə şəhərsalmanın yeni inkişafı mərhələsi memarlıqda müzakirə və mübahisələrin yaranması ilə müşahidə olunurdu. Lakin ümumilikdə götürsək 1920-1940-cı illər yalnız istiqamət mübarizəsi və davamlı şəkildə inkişafa yönəlmə ilə deyil, həmçinin də sovet memarlığın və şəhərsalmanın vahid formada birləşməsi ilə müşahidə olunurdu (4, s. 13). Bir çox xüsusiyyətlər öz başlanğıcını sovet ideologiyasından almasına baxmayaraq bu çağdaş Azərbaycan memarlığının yaddaqalan və parlaq obrazlarının yaradılmasına maneçilik törətmədi.

Azərbaycan şəhərlərinin baş planlarının tərtibi, ilkin memarlıq müsabiqələrinin həyata keçirilməsi də məhz bu dövrə təsadüf etmişdir. Belə ki, uzun illər boyunca Azərbaycan Respublikasının paytaxtının memarlıq rəmzlərindən biri olan Hökumət Evinin layihələşdirilməsi ilə bağlı keçirilən müsabiqədə memarlar

Vladimir.M və Lev.R qalib elan olunmuşdurlar. Onların rəhbərliyi altında işləyən Moskva memarları Bakının Baş planının hazır edilməsi istiqamətində əsaslı tədbirlər həyata keçirmişlər. Bir sıra memarların yaradıcılığında ölkəmizin memarlıq abidələrinin element və formalarından müəyyən dərəcədə istifadə etmək istəkləri və cəhdləri müşahidə olunmuşdur (1, s.7).

Konstruktivizm tərəfdaşları Azərbaycan milli memarlıq irsindən istifadə olunması imkanlarını tamamilə rədd edir, funksional memarlığı yaymaqla başqa ölkələrin memarlıq nümunələrinin təqlid olunmasına üstünlük göstərirdilər. Lakin onlar öz iradələrindən asılı olmayaraq, qoyulmuş qadağalardan müəyyən mənada kənara çıxaraq Abşeron milli memarlıq məktəbinin irsinə əsaslanmış və bununla da konstruktivizm üslubunda gözəl əsərlər yaratmışlar.

Sonrakı dövrlərin bütün layihələrində ölkəmizin milli memarlığının zəngin irsindən yararlanmaq və faydalanmaq cəhdləri aşkar şəkildə görünür (1, s. 8).

Qeyd edilməlidir ki, memarların yaradıcılığı çətin və mürəkkəb bir dövrə, yəni qəsəbələrin və şəhərlərin bədii-memarlıq simasında mənfi təsir etmiş SSRİ Nazirlər Sovetinin "Memarlıq layihələndirilməsində və inşaatda ifratçılığın aradan qaldırılması haqqında" 1955-ci il tarixli Qərarının qəbul edildiyi dövrə təsadüf olunmuşdur. Memarlığın inkişafına zərər gətirən bu əsas amil memarların yaradıcılığında öz təsirini əsaslı şəkildə göstərmişdir. Bu məhdudiyət memarlıq cəhətdən vacib ərazilərdə tikintisi nəzərdə tutulmuş bir sıra ictimai binaların layihələşdirilməsində müşahidə etmək mümkündür (6, s. 230).

XX əsrin memarlıq inkişafının fərqli mərhələlərinin analizi və dəyərləndirilməsi birtərəfliliyi özünü göstərirdi. Müxtəlif yaradıcılıq istiqamətləri tərəfdaşlarının kəskin mübarizəsi özünü göstərirdi.

Biz hazırkı zaman çərçivəsində dünyada sosialist memarlığının bütün dünya üzrə memarlıq prosesində liderlər sırasına daxil olduğu zamanda, bu dövrün 20-ci illərinin novatorluq istiqamətini yüksək qiymətləndiririk. Bu dövrün 30-cu illərində və müharibədən sonrakı illərdə, şəhərsalma tarixində əsaslı şəkildə baş vermiş irəliləyişlərlə

fəxr edirik. 1940 və 1960-cı illər arası klassik irsin inkişafı istiqamətində estetik və ideoloji təcrübənin əhəmiyyətini və tarixi şərtlərini dərk edir, 1960 və 1990-cı illər arası geniş miqyaslı inşaat işlərinə əsaslanan istiqaməti daha yaxşı anlayırıq. Demək olar ki, 1990 və 2010-cu illər arası müasir mərhələsinə uyğun memarlığın bütün tarixi inkişafı dövrünün estetik və sosial keyfiyyətlərinin bütün yaradıcılıq məsələlərini yerinə yetiririk (9, s.17).

1920-ci və 1940-cı illəri yeni memarlıq tarixinin inkişafı mərhələsi hesab edilir.

1945-ci və 1960-cı illəri əhatə edən dövrü ölkəmizdə memarlığın, daha doğrusu, tikililərdə və binalarda ölkə memarlığının element və motivlərindən istifadə olunduğu neoklassisizm dövrünün sonuncu mərhələsi hesab etmək olar.

1960-cı illərdən 1990-cı illəri əhatə edən dövr ərzində geniş miqyaslı yaşayış evlərinin inşa edilməsi, yeni şəhərlərin yaradılmasına, şəhərsalmanın inkişafına, ölkənin şəhərlərində sənaye mərkəzlərinin yaradılmasına müasir yanaşma mərhələsi idi.

91-ci ildən indiyə qədər Respublikamızın müasir memarlığının çağdaş dövrü, müstəqil ölkədə yeni bazar iqtisadiyyatının təsiri altında memarlığın dinamik inkişafı dövrüdür.

Ədəbiyyat

1. Ağazadə R. İbrahimli Y. Azərbaycan Memarlığı inkişaf yollarında. Bakı "ELM" – 2012. 386 s.
2. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. Azərbaycan. Bakı: “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Elmi Mərkəzi, 2007, “Memarlıq” məqaləsi.
3. Bəkirova T.Ş. Memarlıq mühitinin inkişaf təkamülü. Bakı, 2005.
4. Dadaşova S., Qasımlı E., Məmmədov Q.. Bakı - tarixin səhifələri Azərbaycan Respublikasının Memarlar İttifaqı. Əlavə edilmiş və yenilənmiş II nəşri. -Bakı: Şərq-Qərb, 2013.
5. Əbdülrəhmanov R.H., Abdullayeva N.C. Erkən kapitalizm dövrünün memarlığı. XIX-XX əsrin əvvəli. Bakı: (Şərq-Qərb), 2013.

6. Əfəndizadə R. Azərbaycan memarlığı. XIX əsrin sonu - XXI əsrin əvvəli. Bakı: Şərq-Qərb, 2011.490 s
7. Əliyev N.Ə. Heydər Əliyev və Bakının memarlığı. Bakı, Ulduz, 2005,-224 s.
8. Əlizadə Q.M. Memarlıq nəzəriyyəsi və Azərbaycanda tikinti təcrübəsi. Bakı, 1986
9. Əzimov A. Azərbaycan memarlıq elementləri. Bakı: (s. N.), 2017. 398 s.

Nazlı Günəş qızı Mehdili

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

magistrant

mehdili_nazli@mail.ru

MƏRKƏZİ ASIYANIN KİNEMATOQRAFIYASINDA AİLƏ OBRAZININ FORMALAŞMASI

Açar sözlər: kino, mülayimləşmə dövrü, Mərkəzi Asiya, ailə

Key words: movie, "mitigation" period, Central Asia, "Melting" period, family

Sovetlərin "mülayimləşmə" dövrünə qədər Mərkəzi Asiya kinosunda filmlərin əsas qəhrəmanları sovet hakimiyyətinin qurulması uğrunda mübarizə aparan qəhrəmanlar olmuşdu. Qadının obrazlarına gəldikdə isə bu, ya "Şərqi azad qadını", ya öz xalqının qəhrəman qızı, ya da istehsalatda çalışan sosialist əməyi zərbəçiləri idi. "Gözəl sevgilinin" obrazı yalnız epik planın nağıl filmlərində və ya rəsmlərində təcəssüm olunurdu. Sovet dövründə yaranmış stereotiplərdən biri Böyük Vətən müharibəsində oğlunu itirmiş, əvəzində isə bütün çoxmillətli Sovet xalqı üçün ana olmuş qadın obrazı idi. "Mülayimləşmə" mədəniyyətinin əsas janrlarından biri ailə melodramı oldu ki, onun janr yönümünü müəyyən edən melodramatik süjetin özəyi ailə üzvlərinin ayrılımaları, onların yenidən birləşməsinin çətinliyi və ya onun aradan qaldırılmasının mümkünsüzlüyü idi.

Mərkəzi Asiya kinosunun "mülayimləşmə" dövrü ümumsovet "mülayimləşmə" dövrünün davamı kimi 1960-cı illərdə başladı. Bu zaman gənc, istedadlı rus rejissorları (L.Şepitko, A.Mixalkov-Konçalovski, V.Motıl, B.Mansurov və başqaları) Mərkəzi Asiyada bir sıra filmlər çəkдилər ki, bu ekran əsərləri regional inkişafın təşəkkülü üçün son dərəcə böyük əhəmiyyət kəsb edən kinematografiya məktəblərinin yaranmasına böyük təkan verdi. Bu

dövrədə (1964-1972-ci illər) Mərkəzi Asiyanın ən əhəmiyyətli filmləri çəkildi.

"Qırğız kinosunun möcüzəsi" dövrü 1964-cü ildə L.Şepitkonun "Qızmar" filmindən başlayıb 1972-ci ildə T.Okeyevin "Şiddətli" filmi ilə başa çatırdısa, Tacik kinosunun yüksəliş dövrü V.Motilin "Pamirin uşaqları"ndan başlayıb (1963), B.Kimyagərovun "Rüstəm və Söhrab" (1972) filmi ilə bitirdi. Türkmənistan milli kinosu da təxminən həmin illərdə B. Mənsurovun "Yarış" (1964) filmi ilə inkişafa doğru irəlilədi və X.Narliyevin "Gəlin" (1972) filmi ilə İttifaq tamaşaçılarını müsbət mənada təəccübləndirdi. Özbək kinosu da geri qalmadı. Ş.Abbasovun "Bu barədə bütün məhəllə danışır" filmi 1960-cı ildə lentə alındı və özbək tamaşaçılarının rəğbətini qazandı. İ.İşmuxamedovun "Sevgililər" (1969) filmi də böyük uğura imza atdı. Qazax kinosunda milli özünüdərk dövrü A.Qarsakbayevin "Mənim adım Xoca" (1964) filmi ilə başladı və S. Xocikovun "Kız-Jibek" (1971) filmi ilə başa çatdı.

Mərkəzi Asiya kinematografiyasında "ərimə" bənzərsiz filmlərin peyda olması ilə başlayıb və Sovet kinosunun digər mərkəzlərində olduğu kimi, onların ümumi qadağası ilə başa çatıb. "Ərimə" dövrünün filmlərinin baş qəhrəmanı, adətən, hələ böyüməmiş kişilər olurdu. Filmlərdə ana fiquru, bir qayda olaraq, yoxdur və ya marginallaşır, "xəyali" ana funksiyaları isə ataya keçir. Ailənin əsasını iki nəfər təşkil edir: ailəsini itirmiş müharibə veteranı və əsas qəhrəman tərəfindən övladlığa götürülən yetim oğlan. ("İki Fedor" (1958) M.Xutsiyev, "İnsanın taleyi" (1959) S. Bondarçuk, "Seryoja" (1960) Q. Daneliya, İ.Talankina).

Rusiyalı həmkarlarından sonra Mərkəzi Asiya kinematografçıları da həmin dövrdə çəkdiqləri filmlərdə zamanın başlıca probleminin cəmiyyətdə harmoniyanın pozulmasında görür və gördüklərini kinonun zəngin dili ilə bədii həqiqətə çevirirdilər. Xoşbəxt uşaqların yaşadığı möhkəm ailəni cəmiyyətin ənənəvi ideal modeli hesab edən rejissorlar Ş.Aymanov, A.Xamrayev, Ş.Abbasov, T.Okeyev, B.Şəmşiyev, Q.Bazarov və başqaları filmlərində ailənin müdafiəçisi olmayan ata obrazına diqqət yetirir və bədbəxt

ailələrin yaranmasında onları günahkar kimi göstərirdilər. 1960-cı illərdə çəkilən filmlərin çoxunun qəhrəmanı olan uşaq ata qayğısından məhrumdur, o ya anasının, ya da nənəsinin yanında yaşayır, bəzən də valideyn himayəsindən tam məhrum olur. Təsadüfi deyil ki, həmin dövrdə çəkilmiş filmlərdən biri "Sən yetim deyilsən" (rejissor Ş.Abbasov) adlanırdı.

Ədəbiyyat

1. Абикеева Т.О. Кино Центральной Азии (1990-2001). Алматы: Комплекс, 2001. - 342 с.
2. Абикеева Г. Документальное кино Центральной Азии: две эпохи формирования национального самосознания. Алматы: ЦЦАК, 2008. -160 с.
3. Holloway R. Interview with Rachid Nugmanov at the Viennale // Central Asian Cinema. Jeonju: Jeonju IFF, 2008. - P. 212-221.
4. Abikeyeva G. The Images of Women in Central Asian Cinema // Catalogue of International Oberhausen Film Festival. Germany, May 2005.-P. 97-103.

Xəyal Nəsimi oğlu Bəhərçinov

Azərbaycan Dövlət Memarlıq və İqtisadiyyat Universiteti
magistrant
beherchinov691@gmail.com

ŞƏKİDƏ ŞƏBƏKƏÇİLİK SƏNƏTİ

Açar sözlər: *şəbəkə, şəbəkəçilik sənəti, Şəkiddə şəbəkəçilik, qədim sənət növləri, Şəki Xan Sarayı, Şəbəkəçilik sənətinin incəlikləri*

Key words: *shebeke, shebeke art, shebeke in Sheki, ancient arts, Sheki Khan Palace, the subtleties of the art of shebeke*

2700 ilə yaxın yaşı olan Şəki sənətkarlar şəhəri kimi tanınır. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunmuş “2010-2014-cü illər üçün Xalq Yaradıcılığı Paytaxtları” Programına əsasən 2010-cu il üçün Şəki şəhəri “Azərbaycanın Sənətkarlıq Paytaxtı” elan edilmişdir (1). 2016-cı ildə isə mədəniyyət paytaxtı elan olunmuşdur (2). Təbii ki, bu təsadüfən yox, Şəkinin zəngin mədəniyyəti və Şəki xalqının əsrlər boyu məşğul olduğu sənətkarlıq sahələri nəticəsində baş vermişdir. Şəkiddə müxtəlif sənət sahələri öz davamçıları sayəsində uzun illər yaşamışdır. Hələ də Şəkiddə bu sənət sahələrini yaşadan ustalar vardır. Həmin bu sənət sahələri arasında “şəbəkəçilik” xüsusilə qiymətə sahibdir. Dövrünün ən gözəl incilərindən olan, bütün şəkillilərin fəxr etdiyi Şəki Xan Sarayı 1762-ci ildə tikilmiş və onun inşasında bir dənə də mismardan istifadə olunmamışdır. Sarayının pəncərələrindəki zərif şəbəkə bu sənətin ən gözəl nümunəsidir. Sarayın dizaynında istifadə olunmuş şəbəkə kompozisiyaları əsrlər keçməsinə baxmayaraq hələ də öz orijinallığını qoruyur.

Şəbəkəçilik sənətinin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, fiqurların hazırlanmasında yapışqandan və mismarlardan qətiyyən istifadə olunmur. Bu əl işləri taxtadan hazırlanır və rəngli şüşələrlə bəzədilərək çərçivə halına gətirilir. Şəbəkələrin hazırlanma prosesi

müxtəlif bucaqlar altında həyata keçirildiyi üçün həndəsi fiqurlar bu prosesdə əsas rol oynayır. Şəkiddə şəbəkə sənətinin ustalarının dediklərindən bu qənaətə gəlmək olar ki, şəbəkənin hörülməsi prosesində qüsursuz iş üçün xüsusi peşəkarlıq lazımdır. Bunun üçün həndəsə və riyaziyyatla yanaşı həm də rəsmxətti də bilmək lazımdır. Şüşə işləmələri bu işdə çox vaxt aparır. Əgər bu işdə 1 mm belə yanlışlıq olarsa, nəticə alınmır. Adətən eskiz işlənir və sonra həmin eskiz taxtaya köçürülür. Bu sənətin əsas "sirri" kiçik alətlərin – arasına kiçik rəngli şüşələrin qoyulduğu çıxıntısı və girintisi olan taxta hissələrin bir-birinə keçirilməsidir. Şəbəkə sistemində əsasən qiymətli çinar, fıstıq, qoz ağaclarından istifadə olunur (3). Şəbəkənin naxışları tor və ya barmaqlıq mənasında başa düşülür. Simvolizə kimi isə həyat enerjisini, kainatın sonsuzluğunu və günəşi simvolizə edir.

Müasir dövrdə Azərbaycanda təkcə abidələrin bərpasında yox, həm də yeni tikililərin inşasında da şəbəkəçilikdən çox istifadə olunur. Ustaların düzəltdiyi şəbəkəçilik nümunələri arasında lampa, rəhlə çoxluq təşkil edir. Onlar, şəbəkə sənətini yeni ornamentlərlə zənginləşdirərək yaşadırlar. Şəbəkənin müxtəlif növləri var. Belə ki, 8, 6 bucaqlı, 5 minlik, 14 minlik, hətta digər şəbəkə növləri var. Bu şəbəkələr arasında ən çətin sayılanı 14 minlik hesab edilir ki, bu şəbəkə növünün ərsəyə gəlməsi 6 ay vaxt aparır. Elə şəbəkə var ki, yeni dizayndadır. Ancaq eləsi də var ki, tarixiliklə müasirliyin vəhdətini təşkil edir.

Qədim Şəki şəhəri şəbəkəçilik sənətinin məskəni kimi nəinki Azərbaycanda, hətta bütün şərq ölkələrində tanınmışdır. Bu sənəti daha çox onların mahir ustalarından sayılan Əşrəf Rəsulov və Tofiq Rəsulovun sayəsində tanıyırlar. Əşrəf bəy bu sənətin bütün xırdalıqlarını atasından öyrənərək hal-hazırda maraqlı və mükəmməl əl işləri ilə şöhrət olmuşdur. Məsələn, qeyd etmək lazımdır ki, Şəki Xan sarayında 18-ci əsrə aid olan şəbəkələrin bərpası ilə məhz Əşrəf Rəsulov məşğul olmuşdur. O, bu işə 10 ildən çox zaman ayırır. Bu əməyi sayəsində SSRİ Rəssamlar ittifaqının üzvünə çevrilmişdir.

Şəbəkəçilik sənətinin hal-hazırda aktual olması sevindirici haldır. Şəkinin mədəniyyət mərkəzlərindən əlavə başqa mədəniyyət müəssisələrində də (məsələn, Şirvanşahlar Saray Kompleksi) şəbəkəçilik sənətinin nümunələrinin nümayişinə rast gəlinir. Ölkəyə gələn turistlər bu möhtəşəm sənət işlərini çox bəyənir, bir çoxu isə sırf şəbəkələri görmək üçün muzeylərə yollanırlar.

Bu sənət sahəsinin yaşadılması nəinki Şəki həm də bütün Azərbaycan mədəniyyətinin qlobal cəmiyyətdə populyarlaşmasına şərait yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

1. <http://mct.gov.az/medias/media/other/280/hesabat-2010.pdf>
2. <https://www.medeniyyet.az/page/news/11722>
3. <https://www.medeniyyet.az/page/news/34696>

Gülsüm Habil qızı Qasımova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

Magistrant

gulqasimzade98@gmail.com

QARABAĞ REGIONUNDA DAĞIDILMIŞ MƏDƏNİ İRS

Açar sözlər: *Qarabağ, turizm, rayon, təbiət, abidə, tarix, memarlıq, Azərbaycan*

Key words: *Karabakh, tourism, region, nature, monument, history, architecture, Azerbaijan*

Azərbaycanda ən qədim insanın alt çənə sümüyü tapılmış Azıx mağarası və Mustye mədəniyyəti qalıqları aşkarlanmış Tağlar mağarası, Üzərliktəpə, Qaraköpək kurqanları kimi ilk insan məskənləri hərbi məqsədlər üçün istifadə olunmuş və məhv edilmişdir. (3)

Eyni zamanda Aşağı və Yuxarı Gövhərağa, Mardinli, Köçərli, Cümə məscidlərini, dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun və professional vokal sənətinin qurucusu Bülbülün ev muzeyləri, Xan qızı Xurşid Banu Natəvanın saray kompleksi, Zöhrabbəyovlar və Firudin bəy Köçərlinin mülkləri, Mir Mövsün Nəvvabın evi, Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın vəziri və böyük şair Molla Pənah Vaqifin məqbərəsi, Pənahəli xanın mülkü Pənahabad qalası, Ağdamdakı Cümə məscidi, Soltan Əhmədə və Həmzə Sultan məscidləri, Laçında olan yaşayış evləri, mədəniyyət abidələri dağıntılara məruz qalmışdır. (2)

Böyük vəhşilik nümayiş etdirən təcavüzkarlar tərəfindən dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyov, şairə Xurşidbanu Natəvan habelə Bülbülün büstləri bütün əxlaq normalarına zidd olaraq ağır texnika ilə dağıdılmışdır. Bu büstlər Ulu Öndər Heydər Əliyevin böyük səyi nəticəsində mənfur düşməndən alınaraq Bakıya gətirilmiş və müvəqqəti olaraq İncəsənət Muzeyinin həyətində nümayiş etdirilirdi. Ta ki, 2021-ci il yanvar ayının 14-də Şuşaya

qalibiyyət səfəri edən müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev şəxsiyyətlərin büstlərini yenidən öz torpaqlarına gətirdi.

Ermənistanın Azərbaycan ərazilərində tarix-mədəniyyət abidələrini məhv etməsi, konfliktlər zamanı mədəniyyət abidələrinin qorunması barədə Haaqa Konvensiyasına zidd olmaqla yanaşı, YUNESKO-nun “Ümumdünya mədəni və təbii irsin qorunması haqqında” konvensiyasının pozulmasıdır.(1)

Faydalı qazıntı yataqlarının talanı, ətraf mühitin çirkləndirilməsi nəticəsində dəyən ekoloji zərərlər, meşələrin məhv edilməsi, o cümlədən əhaliyə dəymiş maddi-mənəvi zərərlər hesablanmışdır. Bu 29 illik işğal dövrünü əhatə etməklə ölkəmizədəyən ziyan 290 milyard ABŞ dollar səviyyəsində qiymətləndirilmişdir.

BMT Baş Assambleyasının 16 dekabr 2005-ci ildə qəbul edilmiş 60/147 sayılı "Beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntuları və insan hüquqları sahəsində beynəlxalq normalara əməl edilməməsi zərərin ödənilməsi və hüquqi müdafiə hüququna aid əsas prinsiplər və rəhbəredici müddəalar" adlı qətnaməsində müddəaya görə "Beynəlxalq hüquqa zidd əmələ, vurulmuş zərəərə görə tam ödəmə formaları restitusiya, kompensasiya formasında ola bilər. Bu formalar həm ayrı-ayrılıqda, həm də bir-biri ilə bağlı şəkildə istifadə edilə bilər". Bu müddəaya əsaslanaraq deyə bilərəm ki, Mədəniyyət Nazirliyinin hazırladığı torpaqlarımızın düşmən tapdağı altında olduğu zaman və 44 günlük müharibə dövründə Azərbaycana dəyən maddi və mənəvi ziyan Ermənistan tərəfindən ödənməlidir. Ziyanın ödənilməsi zaman əldə edilən gəlir, Ermənistanın təcavüzü zamanı dəyən ziyanı aradan qaldırılmasında və münasibətlərin nizamlanmasında əhəmiyyətli rol oynayacaqdır.

Bu torpaqlar Ali Baş Komandan İlham Əliyev və Azərbaycan ordusunun göstərdiyi şücaət nəticəsində düşmən tapdağından azad edilmişdir. İndi və gələcək dövrlərdə dövlətlə xalqın birgə səyləri nəticəsində Tanrının bizə lütf etdiyi bu gözəllikləri yenidən bərpa edərək, ərazilərin turizm potensialını yenidən canlandıracağıq.

Ədəbiyyat

1. <https://en.unesco.org/news/nagorno-karabakh-reaffirming-obligation-protect-cultural-goods-unesco-proposes-sending-mission>
2. <https://tourism.gov.az/news/fuad-nagiyeu-qarabag-yeni-turizm-destinasiyasi-kimi-dunyaya-teqdim-olunacaq>
3. <http://mct.gov.az/az/umumi-xeberler/dagliq-qarabag-munaqisesi-zamani-mehv-olmus-maddi-ve-menevi-medeniyyet-numuneleri-tarix-ve-medeniyyet-abideleri-haqqinda-tebligat-isleri-adli-layihe-heyata-kecirilir>

Lamiyə Ramin qızı Rəhmanlı

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant

Lamiyerehmanli@gmail.com

TURİZMİN REGIONAL POTENSİYALINDAN İSTİFADƏNİN REALLAŞMA MEXANİZMLƏRİ

Açar sözlər: regional turizm, infrastruktur, potensial, inkişaf, iqtisadi
Key words: regional tourism, infrastructure, potential, development, economic

Bu gün dünya iqtisadiyyatının sürətli inkişaf edən və ən gəlirli sahələrindən biri məhz turizm sahəsidir. Təsadüfi deyil ki, tükənməyən gəlir mənbəyini itirməmək üçün dünya ölkələri bir-birilə rəqabətdədir və daha çox turist cəlb etməyə çalışırlar. Turizmin inkişafı yalnız bir sektoru deyil, bütövlükdə bütün sahələri əhatə edir.

Ümumiyyətlə, turizmin regional xüsusiyyətləri dedikdə, onun yerləşməsi və planlaşması istiqamətlərində hər bir regionun iqtisadi potensialını iqtisadi dövriyyəyə cəlb etmək intensivliyi başa düşülür. Turizmin coğrafi iqtisadi mahiyyəti onun ərazi xüsusiyyətlərini formalaşdırır. Belə ki, regional iqtisadiyyat təbii coğrafi və tranzit şəraitindən asılıdır. Hər bir regionda müəyyən resurslar, onlardan istifadənin texnologiyaları, əhalisi və məskunlaşma problemləri mövcuddur. Buna görə də regionların hərtərəfli və kompleks inkişafı üçün onların resurs potensialını qiymətləndirmək, yeni iş yerlərinin açılmasını təmin etmək və fəaliyyət sahələri kimi səmərəli iqtisadi təsərrüfat sahələri qurmaq kriterial meyar baxımından əsaslandırılır.

Regionların turizm potensialı öz istifadəsi və davamlı inkişafına görə tükənən resurslar hesab olunur. Onların təkrar istehsalı tənzimləmə və idarəetmə mexanizmləri vasitəsilə həll olur. Regionların potensialını artırmaq üçün sahədaxili və sahələrarası

resursların təkrar istehsal olunması vacib şərtidir, həmçinin regionların əmək ehtiyatlarının, regionlarda əhalinin yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, özəl mülkiyyətlərin artırılması və regionun infrastrukturunu genişləndirmək yolu ilə turizm dövryyəsinə cəlb olunması potensialını artırmaq olur, lakin bu potensialın istifadəsinin səmərəliyini artırmaq müasir standartlara cavab verən innovasiya xarakterli tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə daha əlverişli hesab olunur.

Turizm sektorunun özündə də potensialların istifadəsinin effektivliyi vahid deyil. Buna görə də hər bir turizm məkanı ətrafında ixtisaslaşmış region potensialı formalaşır. Region potensialı özü istehsal xarakterli müdafiəni kəsb edir. Bu potensialın təbii ehtiyatlardan hazır məhsul və xidmətlərə çevrilməsi mərhələsi turizm fəaliyyəti ilə resurs arasında aralıq mərhələlər rolunu oynayır. Və bu vəsaitlərin bir hissəsi regiondakı turizm sənayesi üçün istifadə olunur. Digər bir hissəsi isə turizm üçün qida məhsulu şəklində istehsal olunur. Turizm sənayesi hər bir regionun təbii sərvətlərinə və kənd təsərrüfatına əsaslanır. Azərbaycan Respublikası kənd təsərrüfatı xarakterli respublikadır. Əhalinin 50%-i kənd yerlərində yaşayır və təbii sərvətlərin yarısından çoxu rayonlarda yerləşir və sənayenin potensialı isə daha çox qida və yerli istehlaka yönəlmişdir. Bu da öz növbəsində turizmin əlverişli inkişafına şərait yaradır.

Turizm sənayesinin inkişafı böyük müəssisələrə nisbətən, kiçik müəssisələr şəklində daha səmərəli olur. Bu da ev təsərrüfatının inkişafı ilə əlaqədardır. Kənd təsərrüfatı və təbii sərvətlərin çox hissəsi yerli və əhali mülkiyyətindədir. Kənd təsərrüfatında fermer təsərrüfatı, ailə təsərrüfatı turistlər üçün zəruri olan ərzaq məhsulları, suvenirlər və xidmətlər göstərmək imkanlarına daha ahəngdar olaraq dəyişə bilər. Resurslara münasibət baxımından əhali bərabərdir. Kənd əhalisi adambaşına düşən torpağı öz imkanlarına uyğun olan xüsusi təsərrüfatı və dövlətin əlində olan vəsaitlərdən meşələrdən və dağ örtüklərindən pulsuz və ya icarə əsasında istifadə etmək hüququna malikdir. Regional dövlət

tənzimləyiciləri və mərkəzləşdirilmiş dövlət orqanları bu potensialdan istifadəni tənzimləmək üçün sahibkarlığa stimül yaradır. Uzunmüddətli mərkəzləşdirilmiş komplekslər yaradılır. Turizm bazarını qorumaq üçün tədbirlər görülür, lakin qeyd etmək lazımdır ki, turizmin mövcud vəziyyəti onun potensial imkanı ilə müqayisədə aşağıdır. Bu cür aşağı səviyyənin səbəblərini müəyyənləşdirməklə təşkilati idarəetmə tədbirləri həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası regionlarının iqtisadi və inzibati əmək bölgüsü turizmin inkişafı üçün bir kontor yaradır, lakin regionarası komplekslərin yaradılması təşkilati baxımdan daha sərfəlidir, çünki elə resurslar vardır ki, onlar yalnız bir və ya bir neçə regionda mövcuddur. Onlardan istifadə etmək zərurəti yaxın rayonların vahid radius ətrafında birləşməsinə təmin edir. Fikrimcə, inzibati rayondan daha çox ərazi cəhətdən daha səmərəli formada təşkil olunan rayonarası funksional turizm fəaliyyəti daha səmərəlidir.

Azərbaycan 11 iqtisadi region mövcuddur. Bu iqtisadi regionların iqlim, resurs şəraiti, potensialı oxşar olduqlarına görə onların müştərək birgə istifadəsi üçün yaradılan, fəaliyyət göstərən turizm sahələri təşkilati potensial kimi əhəmiyyətlidir. Lakin bu sistemdə həmin təşkilata daxil olmaq iqtisadi maraqlar üzərində qurulur. Birgə turist təşkilatına daxil olan müəssisələr ekvivalent gəlir əldə etməlidir. Gəlirlərin bölgüsündə bərabər hüquqlar mövcuddur və gəlirlərin bölgüsü modeli məsrəf gəlir prinsipinə əsaslanır. Belə olan halda yeni təşkilati forma kimi bu birliklərə daxil olmağa çalışan yeni assosiasiyalar meydana çıxır və razidə olan gəlirlərin kənara çıxması azalır. Beləliklə, ərazi təşkilati idarəetmə problemləri turizmin inkişafının 3 əsas amilindən biridir: maddi, resurs və təşkilati. İqtisadi roluna görə birbaşa və digər amillərin tərkibində, strukturunda özünün səmərəliyini təmin edir.

Turizmin inkişafının vacib şəraiti kimi əsasən ərazinin turizm potensialının olması götürülür. Son illərdə turizm ədəbiyyatlarında “ərazinin turizm potensialı” terminin konkret tərkibini aydınlaşdırmaq çox çətindir ki, bu da ümumi qəbul edilmiş

yanaşmanın mövcud olması ilə əlaqədardır. Ərazinin turizm potensialı dedikdə, çox vaxt müəyyən ərazidə turizm fəaliyyətinin təşkili üçün təbii, mədəni-tarixi və sosial-iqtisadi amillərin cəmi başa düşülür. Bu yanaşma daha çox qəbul olunandır.

Ərazinin turizm potensialının strukturu 2 qrupu əhatə edir:

- Turizm ehtiyatları
- Turizm infrastrukturu

Onlarda öz növbəsində aşağıdakı yarımqrupları formalaşdırır:

Turizm ehtiyatları qrupu təbii (flora, fauna, iqlim, oroqrafik, hidroloji, müalicəvi), mədəni-tarixi (maddi, mənəvi), turizm infrasturukturu qrupu isə yerləşmə, qida, nəqliyyat, əyləncə, ixtisaslaşmış yarımqruplar əmələ gətirir. Həm turizm ehtiyatları, həm də turizm infrasturukturu qrupu ümumi yarımqrup olan sosial-iqtisadi ehtiyatları özündə birləşdirir ki, bura da aşağıdakı elementlər aiddir:

- əmək;
- informasiya;
- idarəetmə;
- maddi-texniki.

Bu və ya digər bir regionda turizm potensialının istiqaməti və inkişaf perspektivlərini müəyyən etmək üçün aşağıdakılar lazımdır:

- potensialın göstərilməsi;
- potensialın qiymətləndirilməsi;
- potensialın istifadəsinin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi;

əsi;

- regionda turizmin inkişafını saxlayan amillərin qiymətləndirilməsi;

- regionda turizmin ərazi təşkilinin perspektiv modelinin hazırlanması

və reallaşdırılması.

Regionların və ərazilərin turizm potensialının qiymətləndirilməsinin müxtəlif metodikaları vardır. Burada bir sıra parametrləri nəzərə almaq lazımdır:

- mövcud obyektlərin unikallığı,
  - obyektlərin əlverişli yerləşməsində fərqlər,
  - region daxilində obyektlərin sıxlığında fərqlər,
  - mövcud obyektlərin müxtəlifliyi və kompleksliliyi,
- obyektlərin fiziki vəziyyəti.

Ədəbiyyat

1. B.Ə.Bilalov, Ç.G.Gülaliyev. “Turizmin əsasları”. Bakı 2015.
2. Nazmi Kozak., Meryem Akoğlan Kozak., Metin. Kozak., “Genel Turizm” Ankara 2014. səh 49.
3. Turizm ehtiyatları və onların əsas xüsusiyyətləri // AMEA Gəncə Regional Elm Mərkəzi. Xəbərlər Məcmuəsi, №.11. Gəncə 2004
4. Rüstəmov S.R. “Azərbaycanda turizmin inkişaf xüsusiyyətləri” Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin “Elmi xəbərləri” Bakı, 2013
5. Rüstəmov S.R. “Turizm xidmətləri bazarının fəaliyyət mexanizminin elmi-nəzəri əsasları”, Kooperasiya. Elmi praktiki jurnal. N 1, Bakı, 2016, s.119-126

Aytac Batil qızı Sadıqova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Univerisiteti
magistrant

Sadiqova-aytac@inbox.ru

AZƏRBAYCAN MİNİATÜRLƏRİNDƏ “ŞAHNAMƏ” OBRAZLARININ BƏDİİ ESTETİK DƏYƏRİ VƏ XARAKTERİSTİKASI

Açar sözlər: *miniatür, Şahnamə, obraz, təsvir, rəng, kompozisiya, xarakteristika*

Key words: *Miniature, Shahnameh, image, description, color, composition, characteristics*

Miniatür sənətinin yaranmasının tarixini və təşəkkül tapmasına təsir edən amilləri müəyyənləşdirmək üçün ilk olaraq bu sənətin əsas xarakteristikasını və yaranma tarixini qeyd etmək vacibdir. Məlum olduğu kimi özünəməxsus rəsm texnikası və ifadə dili ilə çox incə işlənmiş, kiçik ölçülü rəsm əsərləri olan miniatür xüsusi bir rəsm sənəti sayılır. Ümumiyyətlə, əlyazma kitablarındakı mətni estetik cəhətdən diqqət çəkən edən və mətndəki məlumatları daha da aydınlaşdıran kitab şəkilləri miniatür kimi tanınır. Burada illüsta ediləcək mövzuya daxil olan hadisələri təsvirə köçürmək üçün hadisəni şəkillər şəklində köçürmək və fiqurları bir-birini örtməyəcək şəkildə yerləşdirmək vacibdir.

Miniatür sənəti Şərqdə əsasəndə orta əsrlər dövründə Azərbaycan ərazisində geniş yayılmışdır. Azərbaycanın miniatür ustalarının şərqi poeziya klassikləri sayılan Firdovsi, Nizami, Sədi, Hafız, Cami, Nəvai, Xosrov Dəhləvi və digərləri tərəfindən yazılmış möhtəşəm əlyazmalara çəkdikləri miniatürlər dünyanın müxtəlif muzeylərində sərgilənir. “Mürəkkə” albomlarında toplanan bənzərsiz bədii estetikliyə sahib Azərbaycan miniatürləri XVI əsrin 30-40-cı illərində inkişafın zirvəsinə çatana qədər uzun və çətin bir tərəqqi yolu keçdiyi bizə məlumdur.

Təbriz məktəbinin erkən əsərləri incə, incə zərbələrlə, daha yumşaq (parlaq fars ilə müqayisədə) rənglərlə, fəza miniatürünü yaratmaq cəhdləri ilə xarakterizə olunur. Metropoliten-muzeydə saxlanılan fars şairi Firdovsinin “Şahnamə” kitabından (1330-1340-cı illərə aid) təsvir nümunə ola bilər. İsfəndiyarın dəfn mərasiminin miniaturası fars incəsənətinə xas olmayan kədərli əks etdirir. Monqolların Mərkəzi Asiyaya gətirdikləri texnikada kosmik və dərinlik müxtəlif səviyyələrdə, bir-birinin üstündə çoxlu sayda fiqurlar yerləşdirməklə əldə edilir. Daha sonra Kembric İncəsənət Muzeyində saxlanılan həmin mətnin (1380) Təsviri Təbriz məktəbinin yetişmə mərhələsini göstərir. Şah Təhmasi üçün tərtib edilmiş “Şahnamə”nin əsas xüsusiyyətləri arasında onun gözəl, yaraşlıq və aydın yazmaq sənəti olan kalliqrafiya (xəttatlıq) hissələrinə malik olması idi. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, belə xəttatlıq sənəti bu dövrdə geniş yayılmışdı.

Şahnaməyə çəkilmiş miniatürlərin bədii estetik dəyəri haqqında ümumi olaraq aşağıdakıları qeyd etmək olar.

1. Yüksək bədii təfəkkürdə yaranmış və miniatür boyakarlığının inkişafı üçün sonrakı perspektivliyinin artırılması,

2. Əsasən tünd rənglərin incə çalarları olan boz, zeytuni, şabalıdı, qırmızı işartılı qəhvəyi rəng, narıncı, mavi kimi tonların geniş istifadə olunması,

3. Ümumi xarakteristikalarında dramatikliyə meylin mövcudluğu və qeyri-adi bədii estetik xüsusiyyətlərinin aktuallığı.

4. Təsvir olunan obrazların əzəməti və gücü prinsipial olaraq onların formalarında əks olunaraq yeni təsviretmə imkanlarını tapıb üzə çıxmasına şərait yaratması,

Ədəbiyyat

1. C.Həsənzadə. Təbrizin solmaz boyaları. Bakı, 2001.
2. Kərimov K.O. (1980), “Azərbaycan miniatürləri”, Bakı, “Təhsil” 280 səh.
3. R.Əfəndi. Azərbaycan incəsənəti. Bakı, 2001.
4. R.Əfəndiyev. Azərbaycan bədii sənətkarlığı dünya muzeylərində. Bakı, 1980

Leyla Elçin qızı Ələkbərova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant

L_dzhalalova1997@mail.ru

TURİZMDƏ SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: turizm, sahibkarlıq, regionun iqtisadiyyatı, innovasiya turizmi

Keywords: tourism, entrepreneurship, regional economy, innovative tourism

Azərbaycan Respublikası demokratik prinsiplərin qanunauyğunluqları əsasında qurulan və müstəqil bazar iqtisadiyyatına söykənən innovativ xarakterli iqtisadi münasibətlər sisteminə keçid etməyə başlamışdır. Azad bazar iqtisadiyyatına məxsus olan sərbəst və müstəqil iqtisadi sahədə fəallığı ancaq sahibkarlıq fəaliyyəti prosesində meydana çıxır. Bazar iqtisadiyyatının formalaşdığı bir cəmiyyətdə sahibkarlıq fəaliyyəti bu prosesin əsas hərəkətverici qüvvəsidir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, sahibkarlıq yeni iş yerlərinin yaradılması və işsizlik səviyyəsinin azaldılması, ixtisaslı kadrların hazırlanması kimi sosial-iqtisadi problemlərin həllində əsas rol oynayır.

Müasir dövrdə sahibkarlıq fəaliyyətinin ən geniş yayıldığı sahələrdən biri turizmdir. Bütün dünyada turizm sahibkarlıq sferasını təşkil edir. Sahibkarlar üçün turizm biznesinin cazibədarlığı onun yüksək gəlirli olması, istehsalat dövrünün qısa olması, natamam istehsalın olmaması ilə əlaqədardır.

Turizm sənayesində sahibkarlığın spesifikliyi, xidmətlərinin sosial baxımdan əhəmiyyətli, fərqli (istirahət, əyləncə, yemək, ekskursiyalar) və keyfiyyət baxımından müxtəlif olmasıdır (müxtəlif ulduzlu otellər, müxtəlif kateqoriyalı otaqlar). Buna görə də turizm sənayesindəki keyfiyyətli müştəri xidməti təşkilatların

təşəbbüskarlıq fəaliyyəti müxtəlif əsaslı investisiya qoyuluşları, təbii müalicəvi ehtiyatların istifadəsi, xəstəliklərin qarşısının alınması, vətəndaşların istirahətinin təşkili və metodların təkmilləşdirilməsi ilə ticarət bazasında həyata keçirilən və rəqabətli xidmətlərin inkişafı üçün yeni imkanların tətbiqi ilə əlaqəli fəaliyyətlər kimi başa düşülməlidir.

Turizm fəaliyyəti xidmətlərin istehsal və istehlak prosesi dövründəki təsadüf ilə xarakterizə olunduğundan, turizm biznesi turistlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün zəruri olan məhsulların istehsalı və istehlakı zaman və məkan sistemi içərisində vahid rolunu oynayır və turizmdəki sahibkarlıq bir sıra ehtiyacları ödəmək üçün hazırlanmış müxtəlif fəaliyyət növlərinin birləşməsidir və bu da turistləri və sahibkarları mənfəət əldə etməklə təmin edir.

Beləliklə, turizm biznesi turizm məhsullarının istehsalından və satışından və ya turistlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün zəruri olan fərdi xidmətlərdən qazanc əldə etmək məqsədi ilə fəaliyyətləri əhatə edir.

Turizm sənayesində sahibkarlıq fəaliyyətinin istiqaməti təşkilatlar tərəfindən göstərilən xidmətlərin növündən asılı olaraq, iki növə bölünə bilər:

- ödəməsi tura daxil olan "xidmətlər paketi" nin reallaşdırılması;
- əlavə kommersia xidmətlərinin həyata keçirilməsi (ekskursiyalar, sərgilər, forumlar, pullu tibbi xidmətlər, idman və s.).

Turizm sənayesində xidmətlərin xarakterindən asılı olaraq sahibkarlıq fəaliyyətinin aşağıdakı istiqamətlərini göstərmək olar:

- cari xidmətlərin göstərilməsi: sağlamlıq, idman, ekskursiya, əyləncə, təhsil (təlim), həmçinin iaşə, istirahət və yerləşmə xidmətləri;
- turizm sənayesinin təşkilini və xidmətlərin göstərilməsini təmin etmək üçün zəruri olan maliyyə fəaliyyəti;
- kapital cəlb etməyə yönəlmiş investisiya və innovasiya fəaliyyəti.

Ancaq turizm sənayesinin əsas fondlarının köhnəlməsinin çox olmasını, yerləşmə obyektlərinin sayının yetərli olmadığını nəzərə

alsaq, kommunal xidmətlərin artması səbəbindən bu təşkilatların xidmətlərinin qiyməti daim artmaqdadır və qiymətlərin davamlı artması səbəbindən yuxarıdakı problemləri həll etmək mümkün deyil, o zaman müasir şəraitdə əsas rol xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına və bütövlükdə turizm sənayesinin təşkilatının fəaliyyətinə kömək edərək maliyyə və investisiya dəstəyi oynayır.

Dünya praktikasına əsasən, qeyd etmək olar ki, turizm marjinallığına baxmayaraq, iqtisadiyyat üçün əhəmiyyətli multiplikativ effektdə malikdir, çünki bu sahə biznesin müxtəlif sektorlarını və istiqamətlərini öz inkişafına cəlb edir. Ümumdünya səyahət və Turizm Şurasının məlumatlarına əsasən, turizm sahəsi iş yerlərinin yaradılması əmsalının yüksək olması ilə xarakterizə olunur. Hər üç turistin payına bir iş yeri düşür ki, bu da işsizlik şəraitində Azərbaycanın zəif inkişaf etmiş regionları üçün xüsusilə aktualdır.

Turizmin infrastruktur dəstəyinin inkişafı investisiyaların artırılması və bu sahədə qanunvericiliyin daha da təkmilləşdirilməsi zərurəti ilə müəyyən edilir. Xarici və daxili turizmin payını artırmaq üçün Azərbaycanda istirahətin mövcudluğunu və təhlükəsizliyini artıran infrastrukturun yaradılması, eləcə də həm azərbaycanlılar, həm də xarici vətəndaşlar üçün səyahətin cəlbediciliyini artırmaq lazımdır.

Turizmin inkişafı üçün resursların desentralizasiyası və diversifikasiyası yolu ilə dövlət səviyyəsində ayrı-ayrı pərakəndə müəssisələrdən regionlarda, o cümlədən dövlət-özəl tərəfdaşlıq şəraitində Turizm klasterlərinin formalaşmasına keçidi təmin edən keyfiyyətli infrastrukturun yaradılması vacibdir. Dövlət vəsaiti və özəl konsessionerlərin cəlb edilməsi ilə turizmin inkişafının bu istiqaməti təkcə investisiya axınını təmin etməyəcək, həm də bütün Azərbaycan ərazisində turizm mərkəzlərinin maksimum inkişafına kömək edəcək. Turizm biznesinin bütün istiqamətləri üzrə sahibkarların maarifləndirilməsi və məsləhətləşməsinə yönəlmiş fəaliyyət də dövlət tərəfindən heç də az nəzərə çarpmır. Bu, əsasən, gənclərin turizm sahəsində işlə təmin olunması proqramlarının

inkişafına, eyni zamanda, tədris proqramlarının yaradılmasına kömək edəcəkdir. Bu yolla inkişaf etmiş ölkələrdə turizm sahəsində sahibkarlığın inkişafı gedir.

Perspektivli istiqamətlərdən biri dünya Turist destinasiyası kimi Azərbaycanın rəqabət qabiliyyətinin artırılması, ölkəmizdə xarici səyyahlar üçün əlverişli şəraitin yaradılması və Azərbaycan Respublikasının turizm potensialının xaricdə təbliğ edilməsi, xüsusilə ixracın təşviqinin milli strategiya çərçivəsində aparılmasıdır. Gələn turist axınının cəlb edilməsi baxımından Azərbaycanın dağlıq regionlarının yüksək potensialını qeyd etmək lazımdır.

Xarici ölkələrdə turizmin inkişafına dövlət tənzimlənməsinin və infrastruktur dəstəyinin təhlili göstərmişdir ki, daxili və ya gəlmə turizminin payının artırılmasına yönələn tədbirlər iqtisadiyyatın hərəkətverici qüvvəsi olan sahibkarlığın inkişafı ilə eyni vaxtda həyata keçirilməlidir. Turizm sənayesinin proqramlarının, direktivlərinin və kodlaşdırılmasının yaradılması ilə yanaşı, turizm xidmətlərinin keyfiyyətinə görə məsuliyyət daşıyan bütün idarələrin qarşılıqlı əlaqələndirilmiş qarşılıqlı təsirini nəzərə alaraq, sektorun mərkəzləşdirilmiş idarəetməsini fəal şəkildə inkişaf etdirmək vacibdir.

İqtisadi cəhətdən ən zəif və depressiv regionların inkişafının stimullaşdırılması, əsasən, kiçik biznesə dəstək və gənclər sahibkarlığının inkişafı nəzərə alınmaqla, turizmin inkişafı hesabına baş verə bilər. Əlavə investisiyaların cəlb edilməsi daxili və xarici turizmin inkişaf proqramları çərçivəsində baş verə bilər ki, bu da bir sıra Avropa ölkələrinin uğurlu təcrübəsi ilə təsdiqlənir. Turizm sahəsində sahibkarlığın stimullaşdırılması proqramlarında təkcə qanunvericilik təşəbbüsləri deyil, həm də vergi ayırmalarının və faizsiz kreditləşmənin verilməsi də daxil olmaqla, maliyyə dəstəyinin konkret addımları da olmalıdır. Sahibkarların təhsil alması və turizm sahəsində gənclərin peşəyə cəlb edilməsi daxili və gəlmə turizminin inkişafı üzrə məcburi istiqamətlər və proqramlar siyahısına daxil edilməlidir.

Turizm sahəsində sahibkarlığın stimullaşdırılmasının müxtəlif formalarının təhlili göstərir ki, dəstək müxtəlif istiqamətlərdə həyata keçirilməlidir: maliyyə, konsaltinq, informasiya, infrastruktur, təhsil. Sahibkarlığın turizm fəaliyyətinə cəlb edilməsi nəinki iqtisadiyyatın inkişafı səviyyəsində müsbət səmərə verir, həm də iqtisadiyyatın xammal sektorunun inkişafının məhdudlaşdırılması və kiçik biznes üçün investisiya potensialının inkişafı şəraitində inkişafın keyfiyyətcə başqa istiqamətlərini formalaşdırır.

Ədəbiyyat

1. Bilalov və B.Ə., Gülahiyev Ç.G. Turizmin əsasları. Bakı, 2015.
2. Гуляев В.Г. Организация туристской деятельности. Новое издание. – М., Нолидж, 2016. – С. 102.

Əli Faiq Zamanzadə

Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası

magistrant

eli.zamanzade16@gmail.com

GÖMRÜK-TARİF TƏNZİMLƏNMƏSİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: gömrük tarifi, iqtisadi təhlükəsizlik, azad ticarət, proteksionizm, fiskal siyasət

Key words: customs tariff, economic safety, free trade, protectionism, fiscal policy

Giriş

Dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması baxımından gömrük-tarif tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi actual məsələlərdən sayılır. Xüsusən də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə gömrük tariff tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi fiskla siyasətin həyata keçirilməsini təmin etməklə ölkənin büdcə gəlirlərinin təmin olunmasına şərait yaradır, digər tərəfdən gömrük-tarif tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi yerli istehsalçıları xarici rəqabətin mənfi təsirlərindən qorunması məqsədilə həyata keçirilir. Məhz bu səbəbdən araşdırılan mövzunun aktuallığını qeyd etmək olar.

Gömrük-tarif tənzimlənməsi

Gömrük tarif tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi milli və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədilə həyata keçirilir. Gömrük tarif tənzimlənməsinin əsas məqsədlərini onun funksiyalarında aydın görə bilərik. Gömrük tariff tənzimlənməsindən üç əsas funksiya fərqləndirilir:

Fiskal funksiya: - ölkənin gömrük sərhədlərindən keçirilən malların gömrük ödənişləri alınması yolu ilə dövlət büdcəsinin gəlir hissəsinin doldurulmasını təmin edir. Əvvəllər idxal

rüsumları məhz elə «fiskal rüsumlar» adlanırdı, çünki onların hesabına dövlət, ilk növbədə, idxal mallarına qoyulan rüsumların tutulmasından əldə edilən gəlirlərlə büdcəni doldururdu.

Proteksionizm funksiyası -çox məqsədli xarakter daşıyır. Bir tərəfdən, gömrük proteksionizmi milli iqtisadiyyatı haqsız (iqtisadi təxribatlar) və haqlı (dövri iqtisadi böhranlar və s.) mənfi təsirlərdən qoruyur. Digər tərəfdən, gömrük proteksionizmi daxili iqtisadi məkanın xarici bazarlardakı rəqabət şəraitlərindən ayrılması nəticəsində meydana çıxan ictimai münasibətlərin məcmusu olaraq, dünya təsərrüfatına inteqrasiya və beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin aktivləşməsi ilə əlaqədar olan aktiv funksiyanı yerinə yetirir. Gömrük – tarif tənzimlənməsinin müdafiə funksiyası ayrı-ayrı ölkələrlə ticarət-iqtisadi münasibətlərinin necə inkişaf etməsindən asılı olmayaraq mövcuddur. Müasir proteksionizm yeni tənzimlənmə forma və üsulları ilə fərqlənir:

1. Sahə proteksionizmi – müəyyən sahələri müdafiəsinə yönəlmiş tədbirlərdir;

2. Seçici (selektiv) proteksionizm – ayrı-ayrı ölkələr və ya ayrı-ayrı mallar əleyhinə yönəlmiş tədbirlərdir;

3. Gizli proteksionizm – daxili iqtisadi siyasət tədbirləri ilə həyata keçirilir. (daxili vergi qoyma, subsidiyalaşdırma və s.);

4. Kollektiv proteksionizm – bir qrup dövlətlər tərəfindən, bu qrupa daxil olmayan başqa dövlət əleyhinə yönəlmiş tədbirlərdir

Balanslaşdırma funksiyası - bura ixrac rüsumlarını aid etmək olar, qeyd etdiyimiz kimi, arzuolunmaz ixracatın qarşısını almaq məqsədi ilə tətbiq olunur. Bunun bir neçə səbəbi var. Məsələn ixrac olunan malların daxili qiyməti xarici bazar qiymətindən aşağıdır (məsələn: tükənən təbii ehtiyatlar, 1-ci növ tələbat məhsulları). Azərbaycan Respublikasında ixrac rüsumları emal olunmamış gön (təbii xəzdən başqa) və aşılammış dəri, həmçinin qara və qiymətsiz metallara və digər mallara tətbiq olunur.

Gömrük-tarif tənziqlənməsinin əsas müddəələrindən biri də gömrük rüsumlarıdır. Bazar iqtisadiyyatı və xarici ticarətin liberallaşdırılması şəraitində gömrük rüsumları xarici iqtisadi fəaliyyətin vacib iqtisadi tənziqləyicisinə çevrilir. Gömrük rüsumlarının köməkliyi ilə dövlət müvafiq malın idxalını və ixracını stimullaşdırır və ya məhdudlaşdırır, daxili istehsalçılarla onların xarici rəqibləri arasında bərabər iqtisadi şərait yarada bilər. Gömrük rüsumlarının dərəcələri hər mallara ayrıca müəyyən olunur və həmin malların daxili və xarici qiymətləri əsasında formalaşır. Fərz edək ki, daxili bazarda X malın qiyməti xaricdəki qiymətindən 10% yuxarıdır. Beləliklə, gömrük rüsum dərəcəsi 3 istiqamətdə təyin oluna bilər:

1-ci istiqamət: X malın idxal rüsumu 10% dan yuxarı səviyyəsində təyin olunur. Belə rüsum dərəcəsi həmin X malın idxalını məhdudlaşdırır.

2-ci istiqamət: X malın idxal rüsumu 10% səviyyəsində təyin olunur. Belə rüsum dərəcəsi daxili istehsalçılarla onların xarici rəqibləri arasında bərabər iqtisadi şərait yaradır.

3-cü istiqamət: X malın idxal rüsumu 10% dan aşağı səviyyəsində təyin olunur. Belə liberal rüsum dərəcəsi həmin X malın idxalını stimullaşdırır.

Nəticə

Xarici ticarət əlaqələrinin gömrük-tarif tənziqlənməsinin Azərbaycanda həyata keçirilməsi dövlətin büdcə gəlirlərinin artmasına şərait yaradır. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, gömrük-tarif tənziqlənməsinin həyata keçirilməsi yeni yaranmaqda olan yerli istehsal sahələrinin qorunmasına şərait yaradır. Xüsusən qeyd etmək lazımdır ki, idxal-ixrac əməliyyatlarında tariff dərəcələrinin təkmilləşdirilməsi ölkəmizdə xarici ticarət fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına şərait yaradacaq.

Ədəbiyyat

1. Şəkərəliyev A.Ş, Şəkərəliyeva Z.A., (2015), Gömrük işinin təşkili və idarə olunması.Bakı, "İqtisad Universiteti "-168 səh;
2. Heydərov.Ə.A. (2019).Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsi .Bakı, "İqtisad Universiteti "-248 səh;
3. Nuriyev C.Q.Əliyev, A.Ə.Atakişiyev M.C., (2009).Gömrük işinin təşkili və idarə olunması.Bakı. "Şərq-Qərb"-293 səh.
4. Azərbaycan Respublikasının "Gömrük tarifi haqqında" qanunu.

Fatma Nəriman qızı Şabanova

ADMİU

magistrant

fatimashabanova@gmail.com

BÖYÜK BRİTANIYA KİNOSUNDA EKLANLAŞDIRMA (2000-Cİ İLLƏR)

Açar sözlər: Ekranlaşdırma, ədəbiyyat, rejissor, Böyük Britaniya kinematografiyası, Co Rayt

Key words: Screening, Literature, Director, British Cinema, Joe Wright

Ədəbiyyatın vizuallaşmağı müasir dövrdə də rejissorların tez-tez müraciət etdikləri üsuldur. İki bir-birindən ayrı və dəyərli sənət sahəsinin sintezi bəzən müəyyən çatışmazlıqlar əks etdirsə də, kino yarandığı ilk dövrlərdən ssenari mənbəyi kimi ədəbi əsərlərə müraciət olunub. Dünya kinematografiyasında bir çox klassik əsərlər və məşhur romanlar əsasında filmlər çəkilməmişdir. Bunlardan Uilyam Şekspirin, Lev Tolstoyun, Fyodr Dostoyevskinin, Ceyn Ostinin, Stiven Kinqin, Artur Kanon Doylun və başqa dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərlərinin motivləri əsasında ekranlaşdırılmış bir çox müvəffəqiyyətli ekranlaşdırmaları misal göstərmək olar.

Kino üçün romandan film ekranlaşdırmaq olduqca bəlalı işdir. Özündən qədim olan ədəbiyyatı kino dilinə çevirmək tamaşaçı tərəfindən həmin filmə marağın artmasına səbəb olur. Sadiq oxucunun romandan sonra filmə baxmağı gözlənilir. Yazarın sözlərlə ifadə etdiyi hissləri, arzuları, həyəcanı, qorxunu, sevinci, sevgini, nifrəti, qələminin qüdrətini ekranda tamaşaçılara hiss etdirmək olduqca çətin işdir. Oxucunun xəyalında qurduğu dünya, kinonun vizual aləmində bəzən öz əksini tapmaya bilir.

Bela Balaş, Andre Bazen, Tomas Liç kimi şəxsiyyətlər ekranlaşdırma nəzəriyyəsinin formalaşmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Andre Bazen kinonu teatr və ədəbiyyatın varisi olaraq görmüşdür.

Ekranlaşdırma filmlərdə əksər hallarda ssenaridə müəyyən dəyişikliklər edilir. Zaman və məkan dəyişir, bəzi personajlar və hadisələr çıxardılır, rejissor əsəri müasir dövrə uyğunlaşdırır, bəzi hallarda isə əsər maksimum dərəcədə ekranda öz əksini tapır.

Müasir dövrdə Böyük Britaniya kinosunda ingilis kinorejissor Co Raytın çəkdiyi ekranlaşdırmalar da xüsusi diqqətə layiq filmlərdəndir. O, çəkdiyi mini-serialdan sonra kinematoqrafiyaya ilk addımını ekranlaşdırma ilə atmışdır. "Qürur və qərəz" filmi rejissorun ilk ekranlaşdırmasıdır. Film dörd nominasiyada Oskara, altı nominasiyada BAFTA mükafatına namizəd göstərilmişdir. "Kəffarət" və "Anna Karenina" filmləri də Oskar mükafatlı rejissorun filmoqrafiyasında xüsusi əhəmiyyətə malik olan ekranlaşdırmalardır. Rejissor yaradıcılığında həm müasir dövrdə yazılmış roman, həm də klassik əsərlərə ssenari mənbəyi kimi müraciət edib. Rejissorun hər üç ekranlaşdırmasında da baş rolunu ingilis aktrisa Kira Naytli ifa edib.

"Şerlok Holms" dünya kinematoqrafiyasında ən çox ekranlaşdırılmış əsərdir. İngilis ssenari müəllifi və kinorejissor Qay Riçi tərəfindən 2009 və 2011-ci illərdə yenidən ekranlaşdırılmış filmlər, müasir Böyük Britaniya kinematoqrafiyasında diqqətə layiq ekranlaşdırmalardandır. Şerlok xüsusi dedektiv, məntiq və düşüncələri ilə hərəkət edən, analiz etmək qabiliyyəti yüksək dərəcədə inkişaf etmiş, həll etməli olduğu bir problem olmadıqda zehni onu narahat edən, dünya kinematoqrafiyasının və ədəbiyyatının ən məşhur obrazlarından biridir.

Müasir dövrdə ekranlaşdırılmış uğurlu filmlərdən biri də "Mirvari sırğalı qız" filmidir. Film ingilis kinorejissor Peter Vebber tərəfindən 2003-cü ildə, Treysi Çevalierin romanının motivləri əsasında ekranlaşdırılmışdır. "Mirvari sırğalı qız" rəsm əsərinin ilham olduğu roman, romanın ilham olduğu filmidir.

İÇİNDƏKİLƏR:

Azər Əvəzağa oğlu Məlikov, Rufanə Ruffulla qızı Abdullayeva Tredmil-test sınaqları zamanı işemik epizodlarla beyin natriumuretik peptidin səviyyəsi arasındakı əlaqənin öyrənilməsi	5
Elgün Kamil oğlu Həsənov, Rəşad Rəhim oğlu Ağakışiyev Sintez olunmuş imidazolinin müxtəlif yağ turşularının kompozisiyası əsasında hazırlanmış konservasiya mayelərinin tədqiqi	7
Gulnara Anatollu Hasanova Use of “the way to the sun” projective method in work with children	11
Fəridə Mürşüd qızı Mikayılova Zərfin tədrisində nəzərə alınmalı nüanslar	14
Lalə İlqar qızı Mehtiyeva Azərbaycan-abş münasibətləri	16
Tarıverdi Allahverdi oğlu İslamzadə Lənkəran-astara bölgəsində gübrələrin norma və nisbətlərindən asılı olaraq becərmə amillərinin çəltiyin məhsuldarlıq elementlərinə təsiri	19
Gunay Abbas Mammadova Turkish themes in the Works of composer tofig bakikhanov	23
Nəzirə Vidadi qızı Şalbuşova Qrizlar: qafqaz albaniyası və yaxın şərq əlaqələri kontekstində	26
Nüsrət Kamal oğlu İbrahimov Rəqəmsallaşma və onun əmək bazarına təsiri	30
Ceyhun Əmrah oğlu Məmişov Türkiyədə turizmin müasir istiqamətləri	33
Abduləziz Həbil oğlu Bəşirov Mədəni irsin qorunmasında turizmin rolu	37
Gülbahar Bayram Novruzzadə Müəssisələrdə vergi uçotu və auditinin müasir vəziyyəti	41
Gülgəz Məhəmməd qızı Rzayeva Ömər eldarovun yaradıcılığında xatirə lövhələrinin bədii təzahürü	45

İrana Hacıbala qızı Babayeva	
Aqroturizmə elmi konseptual yanaşma	48
Mirqədir Əlimurad oğlu Əhmədov	
Müharibə mövzusunda çəkilmiş “dünkerk” və “tam metal pencək” filmlərində rejissor üslubunun fərdiliyi	51
Nərgiz Mirnizam qızı Mənsimova	
Azyaşlı auditoriya üçün kinonun əhəmiyyəti	54
Nəzrin Şahin qızı Əsədova	
Təhsildə keyfiyyət təminatı	57
Sevinc Cəbrayıl qızı Əsgərova	
Sovetlər dövründə azərbaycan memarlığının inkişafının əsas xüsusiyyətləri və istiqamətləri	60
Nazlı Günəş qızı Mehdili	
Mərkəzi asiyanın kinematografiyasında ailə obrazının formalaşması	65
Xəyal Nəsimi oğlu Bəhərçinov	
Şəkidə şəbəkəçilik sənəti	68
Gülsüm Həbil qızı Qasimova	
Qarabağ regionunda dağıdılmış mədəni irs	71
Lamiyə Rəmin qızı Rəhmanlı	
Turizmin regional potensialından istifadənin reallaşma mexanizmləri	74
Aytac Bətil qızı Sadiqova	
Azərbaycan miniatürlərində “şahnamə” obrazlarının bədi estetik dəyəri və xarakteristikası	79
Leyla Elçin qızı Ələkbərova	
Turizmdə sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusiyyətləri və inkişaf istiqamətləri	81
Əli Faiq Zəmanzadə	
Gömrük-tarif tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri	86
Fatma Nəriman qızı Şabanova	
Böyük britaniya kinosunda ekranlaşdırma (2000-ci illər)	90

Çapa imzalanmışdır: 27.05.2021
Kağız formatı: 60x84 1/16
H/n həcmi: 5,75 ç.v.
Sifariş: 384

“ZƏNGƏZURDA” çap evində çap olunub
Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529-cu məh.
Tel.: (050) 209 59 68; (055) 209 59 68; (012) 510 63 99
e-mail: zengzurda1868@mail.ru

